

КУЛТ РАДА

ОД ИСТОГ ПИСЦА:

Le rendement optimum du travail ouvrier. – Paris, Payot, 1923; 490 str. vel. 8°

Les stimulants modernes du travail ouvrier. – Paris, Les Presses universitaires de France, 1923; 380 str. vel. 8°. (Rasprodato)

Херни Форд, *Мој живот и рад*. Превод и предговор. – Београд, С. Б. Цвијановић, I изд. 1923., II изд. 1924; стр. 192.

Алкохол и рад. Може ли алкохол повећати енергију за рад – Београд, Савез Трезвене Младежи, 1924; 15 стр.

Земљорадња и индустрија. Поглед на прошлост, садашњост и будућност. – Нови Сад, Матица Српска, 1925; 32 стр.

Светозар Марковић. Педесет година после његове смрти. – Београд, 1925. (Распродато).

Аграрна и индустриска политика. Литографисана предавања на Правничком Факултету у Београд. – Београд, К. Бојковић, 1926., 240 стр.

„Организовање демократије“ у Алманаху једне Групе *Генерација пред стварањем*. – Београд, Група С. К. А. 1925; стр. 17–27.

РАД. Лист за одбрану и организацију радног народа. Излази од 1. маја 1926. Уредник др. Д. Јовановић.

Др. Драгољуб Јовановић
професор београдског Университета

КУЛТ РАДА

****ФОТО****

Издаје РАД
БЕОГРАД, ДВОРСКА 3
1927

Другарици мога живота
Мојој најбољој сарадници

**Рад је Бог савременог човечанства,
Бог у својој строгости те речи, који замењује
све друге Богове**

ЕМИЛ ЗОЛА.

**Свуда где се данас одиграва модеран живот, у
свима радионицама, на свима градилиштима, у свима
фабрикама, на свима салашима и њивама, у свима
политичким форумима, људи који раде треба да освајају
све већа права.**

**Зато је потребна њихова стална класна
организација за економску и политичку борбу.**

ЖАН ЖОРЕС.

**Зато што знам да на овом свету
постоји само једна срећа: стварати и
увек стварати, старао сам се у свако
доба узраста да моја кћи буде срећна,
то јест да ствара.**

ЖИЛ МИШЛЕ.

УВОДНА РЕЧ

Још пре него што се свршио светски рат, док смо били у изгнанству, осетили смо да се мора приступити једној ревизији идеала. Учинило нам се да се нове генерације не могу више одушевљавати оним сновима који су лепиали младост наших отаца. То осећање су имали, још онда, не само они међу нама који су већ били запојени једним социјалним идеалом, већ и сами протагонисти југословенског национализма, људи чије највеће тежње су се заустављале на оквирима једне српске, српско-хрватске или у најбољем случају југословенске државе.

У мају 1919. године, један од виђених омладинаца националиста, емигрант из Хрватске у Србију, познат са загребачког велеиздајничког процеса, Стеван Галогача, посветио је писцу ових редова, преко ГЛАСНИКА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ОМЛАДИНЕ у Паризу, ову кратку али значајну песмицу:

ПОСЛЕДЊА О КОСОВУ

**Беше извор снаге, вајар једне душе,
Сваки Југословен стварао му песму,
И у дуге црне некадање суше
Појудно се ишло на косовску чесму.**

**Данас је то прошло, и робова нема...
Умирени Лазар цветним пољем шета,
Смеје се и гледа Косово што дрема
Испод пљуска сунца, свечано, без крета.**

**И, док прошлост бурна снева луговима,
Подмлађени Марко иде плуговима. –**

До сада су истицане две наше особине, као разлог националног поноса: херојство и демократски дух нашег народа. Те особине су без дискусије уздизане, и сматрало би се за богохуљење узети их у претрес, а за злочин покушати одрећи им вредност вечитог идеала. Нама се чини, међутим, да ново поколење мора окренути свој поглед на другу страну, а досадашње идеале примити са извесном резервом.

Јасно је да ми не можемо тражити предмет свога дивљења и узоре за своје делање у једној прошлости пуној примитивности, суровости и неправди, у једној прошлости, затим, где нас све дели једне од других. Јуначка дела наших предака могу се научно испитивати, али нас више не могу инспирисати. Можда је баш та прошлост крива што смо економски и културно толико заостали, што не волимо рад и не умемо да се удружимо за стварање. Тако се могло десити да у сред модерног индустријског, рачунарског и практичног света ми имамо изглед

једног војничког, кавалерског и распеваног народа. Ове особине су нам донеле пуно ласкавих похвала са свих страна. Али, и поред њих, ми патимо од великих друштвених несрећа најгоре врсте: живимо као варвари, а покварени смо као народ који умире. У доба кад је и сам рат – рат за који смо тобожје створени – постао једно велико организовано и претежно економско предузеће, ми смо неспособни за организацију, а пре економских питања још увек стављамо историске, филолошке и партизанске распре. Нека којом несрећом сутра избије какав рат, па би се видело шта вреди наше толико слављено јунаштво! Крајње је време да се прилагодимо новим приликама, и да се са осталим народима почнемо такмичити баш на економском, социалном и културном пољу, где смо до сада били најслабији.

Други разлог наше националне охолости јесте наша такозвана урођена демократичност којој нема равне у свету. Већ педесет година се ми у Србији са поносом бусамо у груди због својих демократских установа и због демократског духа наше интелигенције. Шта је ту у ствари? Нас су Турци нивелисали уклонивши национално племство: остао је један сељачки, претежно сточарски народ. Тај народ се после вишестолетног политичког робовања једним делом економски придигао. Почела му је више тежити турска власт кад је у Цариграду ослабила централна управа, побунио се, и уз припомоћ иностранства и пречанске буржоазије, отерао Турке преко границе. Наша интелигенција је тада, и још читавих сто година, и сама била сељачка, те није чудо што се осећала близу народа, што је сачувала његове манире и неке његове здраве особине. Због тога нема разлога да се поноси. То у ствари није демократски дух, већ примитивност, није еволуисан менталитет, већ простачка једноставност: ми нисмо отишли даље од других него смо само заостали.

Данас је потребна једна нова врста хероизма: потребан је хероизам рада. То значи истрајност на послу, честитост у извршењу, социалност у намени. До израза треба да дође прави демократски дух. То значи свесно симпатисање са најширим слојевима народним, рад око њиховог економског и духовног подизања, сарадња интелектуалних и ручних радника на изграђивању једне опште културе.

Ово неколико малих огледа нека послуже стварању хероизма рада и развијању истинског демократског духа.

ДРУШТВО БЕЗ КОМПАСА

ЈЕВТИНИ ЖИВОТИ

Наша земља пролази кроз једно критично доба, и потребни су човеку сва чврстина воље и цело богатство расне свежине да би очувао нетакнуто поверење у судбину нашег народа.

Размишљајући прилично о тој кризи, за коју држимо да је првенствено морална, ми долазимо до закључка да она није тако скорашња како неким изгледа. Прилике под којима живимо последњих година само су убрзале развој једног филма који већ одавно тече пред историјом, али спорије и под слабијом светлошћу.

Рат, чији траг је остао тако јасно обележен у успоменама свију, био је, у моралном погледу, само страховито убрзање обичног живота. Догађаји последњих месеца чине утисак једне мање страшне али исто толико оштре минијатуре наших поратних прилика. Као што је рат открио нашу снагу и разголитио наше слабости, тако ово доба унутрашње кризе показује суштину наше природе: да смо силовити, да имамо мало смисла за рационалан живот, да слабо водимо рачуна о добру других.

Тегобе и узбуђења за време рата и после њега, необични успеси и непогоде у којима се ваљало брзо одлучити, судбоносне грешке и срећна херојства која су спасавала све, победе ситних особина над крупним врлинама, – све је то давало прилике сваком појединцу да се прикаже у правој боји и народној целини да открије своје снажне и слабе одлике. Видело се да не умемо, ни као појединци, ни као целина, паметно располагати живим снагама својим, да траћимо немилице најдрагоценија богатства, једном речи, да су код нас *људски животи јевтини*.

Да се овај привидно прост закључак односи само на збир жртава у рату, не би се морало ништа више рећи. Никоме није потребно доказивати да су наши губитци били несразмерно велики; а сви су скоро сложни у томе да би, са више пажње и мудрости, број изгинулих био мањи. Кад бисмо, као остатци једног народа, само ту муку имали на души и разуму, било би већ доста разлога да се приберемо, уозбиљимо и замислимо, не за један минут – како се ради у другим земљама о празнику примирја – већ једном за свагда. Сви колико нас је треба са дрхтавицом да се питамо: зар толико да стане наше чисто географско уједињење? Зашто је толико морало стати? Је ли могло бити друкчије? и: Како заменити изгубљене?

Али то није све. Нису били јевтини само *њихови* животи, и није само њихов принос заједници остао непотпун. На светлости ратног пожара и у злом времену што је настало после, опазили су они којима није одузет вид да смо сви нештедимице расипали своје животне снаге. Ко сме рећи да је живео према захтевима разума? Ко се може похвалити да још увек не туче *време* и да не баца *материјална богатства*, која су, на крају крајева, искристалисана радна снага и утрошено време?

Разлика између оних који су пали на бојном пољу и нас који живимо без рачуна је у томе што су они умрли напрасно, док ми умиремо спорије, али у ствари страховито брзо. Сви морамо умрети, али сви волимо живот, јер он је ипак јачи од смрти. Остаје само да се нађе *формула успешног живота*. Свуда у свету људи траже ту магиску формулу, али би се рекло да смо Југословени најдаље од ње. Зато тако моримо сами себе и једни друге. Зато човек и људски живот тако мало значе код нас.

*

* *

Кад се има у виду ова основна црта нашег карактера, постаје јасно, зар не, зашто се у приватним и јавним пословима *човекова производна снага* немилице троши, и што се *човекова личност* тако мало поштује. Ове две друштвене вредности – човекова производна снага и његово достојанство – пробијају се све више у први ред, у колико једна средина постаје културнијом. У нашој земљи су и једна и друга још потиснуте вредностима ниже врсте. Пре Радника долази паразит и обесни рушилац, испред Човека стаје партијаш, улизица и интригант.

Ова зла се често помињу у разговорима и у штампи, и чак се, можда, претерује у јадању. Нико не налази ништа боље као лек до да критикује друге. Та критика показује да сви у ствари знамо шта не ваља – код других, а често и код нас самих. Требало би само да „узмемо себе у руке“ и да себи дадемо рачуна о свему што чинимо.

Неки мисле да *вера* може регулисати наш живот. Верска мистика тешко ће бити у стању да задржи нашу силовитост и да заузда страсти, те не треба много очекивати од црквених проповеди. После тога, вере су код нас различите, и – опасно је од њих очекивати духовно јединство које нам недостаје.

Најбоље ће бити, *да размислимо*, јер тако ћемо најлакше доћи до уверења да, *нема смисла* давати живот у бесцење, била реч о нама или о другима. Нема смисла! Узете озбиљно у свакој прилици, ове две речи могу задржати руку и језик од штетног дела онако исто, као што друге две-три речи: *Шта ме се тиче!* – одвећ честе у нашем животу – доносе највеће несреће. Њих је изговорио, гласно или у себи, онај лекар што је положио једно дете на операциони сто, па није хтео отпочети операцију, док отац не положи новац... Колико би мање јада данас било у нашем друштву, да се они који злостављају људе, у приватном и јавном животу, питају, пре но што се одлуче на те ружне поступке, да ли то има смисла?...

Овим нећемо рећи да морални обзири не могу бити врло снажни, али смо уверени да се модеран човек руководи првенствено *разумом*. Како код нас још увек превлађују страсти, није чудо што смо огрезли у непојамним мржњама, у личним осветама, у неограниченој безобзирности. Прва ствар је, зато, да се навикнемо мислити о ономе што чинимо. Ја верујем у здрав разум нашег света, особито наших сељака. Али тај здрав разум тешко долази до речи, а најтеже, рекло би се, код „најбољих“, мислим на школоване људе. Ови су, међутим, позвани да први ставе прст на чело и да ништа не чине лака срца. У очима простога свега, који има јако осећање правде, они представљају државу и духовно вођство, и опасно је дати утисак да – био рат, био мир – народ увек плаћа полупано посуђе. Они који су одређени да представљају власт морају се први приближити примеру хармонична живота. Њима је то најлакше, јер су они најприступачнији разлозима науке и разума.

*

Све се своди у животу на већи или мањи „трошак“, пошто се све на овоме свету плаћа. Незгода је само у томе што се код нас направи лом и без муке, што нам и весеља не може бити без лома и што, најзад, рачун никад није сразмеран задовољству. Разум захтева да се васпостави сразмера између користи и жртве, између уживања и цене, интензивности и трајања, живота и умирања. Хармоничан живот је у главном питање мере.

ИСКИДАНИ ЖИВЦИ

Колико то има година Анатола Франса? – питали су ме неки млађи другови, кад су чули да је наш добри учитељ спремао, после *Малог Пјера* (*Le Petit Pierre*) и после *Живота у цвету* (*La Vie en Fleur*), нову књигу која би се звала *Под ружом* (*Sous la Rose*). Стар је благи филозоф: његова личност опкорачује читаву другу половину деветнаестог века и прву четврт двадесетог. Богови, у које он не верује, али које од њега нико лепше није опевао, богови грчке и римске старине учиниће, надајмо се, да Франс уђе и у другу четврт нашега века. Његова свежа слика и све одређенија проповед његове племените мисли потребнији су нам но икад у овом мутном времену.

Видео сам га и чуо последњи пут пре неколико дана, на прослави коју је париски народ приредио приликом прве стогодишњице рођења Ернест-а Ренан-а, финог мислиоца, кога Франс у многоме наставља. Кад је највећи књижевни уметник нашег доба улазио у дворану, неколико хиљада људи и жена из најскромнијих друштвених кругова устали су на ноге и акламирали га неколико минута, док се он збуњено склањао у задње редове... Натерали су га да седне на почасно место, у сенци велике статуе на чијем се врху замишљено смешила снажна и отмена Ренан-ова глава. С друге стране је седео опет један старац – кад га човек види, не би му дао више од 50 година – Фердинанд Буисон, велики педагог, бивши професор Сорбоне, сада народни посланик и председник Лиге за одбрану човекових права. Кад је један од говорника поменуо једно за другим имена ова два вођа француске напредне мисли, хиљаде душа, које су испуњавале највећу дворану у Паризу, поново на ногама, плескале су, клицале, плакале од радости, дивљења и захвалности. Никада император и краљ нису били слављени са више усхићења.

Анатола Франс је рођен 1844. Кад је умро имао је равно осамдесет година. Фердинанд Буиссон је сада у осамдесет петој. Поред све своје „зелене старости“, како кажу његови зимњаци, Франс је до краја живота био прилично нежан и морао много да се штеди. Али је мозак остао нетакнут. Његова последња дела су чак можда чистија, виша и још бистрија него ранија, а говор који је посветио „своме омиљеном и обожаваном учитељу“. Ренану величанствено је савршен и чудесно прост. Буиссон је знатно чвршћи. Он и данас станује у једној малој улици усред Париза, на петом спрату – без лифта – и иде куд год га позову: омладинци, жене, радници, слободни зидари, хришћански социјалисти, сви могу увек рачунати на његову сарадњу. Не заборави да је члан Парламента и председник Лиге човекових права, где је посведневно заузет. У последње време се примио за политичког саветника једног новог великог дневника.

Нису они сами. У француском научном и јавном животу најважније улоге играју врло стари људи. Дуга би била листа њихових имена. Не помињем ни многобројне старце и старице који доживљују сто година: новине сваког часа објављују њихове дирљиве прославе. У свима земљама се нађе тако старих људи, нарочито на селу. Чудноватије је да толико живе и да тако позно раде и стварају умни радници који су се замарали без престанка, и чији живци су били истезани кроз читав један век. Занимљиво је питати се: у чему је тајна њихове истрајности.

Одговориће ми се можда, да и код нас има старовечних људи међу интелектуалцима, и навешће пример једног старца са брадом мудраца. То је изузетак, и тај пример, ма какав иначе био његов стварни значај, само показује колико су живци и животна крепост важне ствари, колико треба умети економисати та оруђа сигурне победе.

Свуда се чује да смо ми млад народ, млада раса, и да су наше животне енергије сличне земљи која у својим недрима носи неисцрпна богатства. Откуда долази онда да се код нас намрштен човек среће чешће него насмејан, да су нам љубавне песме тужне као молитве и да су лица толиких наших људи сложена као маске глумаца и трагедији? Питање је крупно и озбиљно. Наша младост не личи нимало на младост американског народа, на пример. – Није ли, можда, тај вео туге и гнева која прекрива наша лица траг вишестолетног робовања? Нису ли наше угласте физиономије оцртане трајним грчем који изазивају патња и очајање? Наши очеви су се без поштеде кидали и јели, као што се кида конопац који држи привезан брод о који се отимају разуздани таласи, и као што се једе свећа шибана ветром: не иде се напред, не живи се у светлости, а отпорне снаге чиле у ништа.

Хвалимо судбину, ипак, што нам робовање није убило душу, што нам је остао понос. Нас живчани напор, често рђаво управљен и ретко паметно вођен, никад није значео подлост и ниско најамништво силама мрака и тираније. Ако смо гршили и ако се још гршимо о саме себе и о друге, то је више из незнања и наше урођене силовитости него из покварености. Више волим да смо строги и сурови но да кукавички приклањамо главе пред неправдама пролазних господара. Ми смо народ који воли слободу и равноправност, и који је своју љубав увек јасно изражавао: зато нам образи носе трагове удараца. Кад смо морали ћутати, протест нам се оцртавао у очима и изнад обрва: зато се лакше мрштимо но што се смејемо.

Живот нам још никад није био весеље. Све што смо постигли, као народ и као појединци, стало је неизмерно скупо. Тако је било пре пет стотина година – сведоци су Мештровићеви кипови; тако је било јуче – види се по томе што умиремо пре времена, за себе и за друштво. Оним што су нам оставиле животиње недаће још нисмо научили руковати с мером и с распоредом.

*

Откуда долази да већина наших т. зв. „интелектуалаца“ закључава мозак одмах после тридесете године, ако не већ после завршног испита? Шта бива са толиким песницима и књижевницима из ђачких дружина? Где се изгубе толики млади људи који на високим школама и на Универзитету „много обећавају“? Каже се да све то прогутају администрација, политика и паланка. Тај одговор нас не може задовољити: ни државна служба, ни јавни живот, ни мала средина нису апсолутне препреке духовном животу. Чак би се могло рећи: напротив. Истина је да код нас има мало подстрека за културно развијање. Али то не оправдава оне који су прошли кроз школу. Норвешка села су у много горем положају него наше варошице, па се тамо бескрајно више чита и мисли.

То гладовање духа – коме, рекло би се, немало сметају препуни стомаци! – пре се даде објаснити рђавим распоредом умног рада у младости, ненормалним физичким живота и немањем навике сталног рада. Никада нећу заборавити речи једног дипломираног студента, које сам чуо као матурант: „Слушао сам дипломски за месец дана“. Од тога доба сам се навикао на такво схватање умног рада. Скоро је

редовно да се испит прекрши преко колена. Остатак времена се сатире без икаква рачуна. Није чудо што се после у варошпи познају само оне улице које воде од куће у канцеларију и у кавану...

Ређе се дешава, али ни то није искључено у нашем неуравнотеженом друштву, да човек изгуби моћ умног рада самим радом. То бива са онима што су „страшно начитани“, што „све знају“ и којих има свака наша варош. Ту долазе они за које се каже да су „полудели од учења“ и да су им књиге завртеле мозак. То су, најзад, они велики читачи који у тридесетој години спадну на новине и цело своје знање сруче на каванске столове. Продуже ли да раде, они се понесу у своје презрењу изнад свега што није књига – туђа књига, јер они мало пишу или уопште не пишу. То су махом врло некорисни чланови друштва, од којих заједница нема обично ништа. Остају стари момци, или, ако се ожене, унесреће жену и изроде наказе.

Нису наши преци заман робовали пет векова. Не можемо се ми за неколико десетина година слободног живота претворити у интелектуалну расу као што су Французи, нити се наш човек може прилагодити преконоћ умном напору какав захтева модерни живот. Наше мождане резерве су сиромашније, мада је наш крвни напон можда већи. Не рукујемо ли обазриво живчаним снагама којима располажемо и не крепимо ли их поступним васпитањем, оне попуштају раније но код других; а ако силујемо очи и мозак, брзо се онеспособимо за сваки рад. Онда старији „иду у пензију“ и „свршавају своје“ пре времена, а млађи су напрасити, нетрпљиви, неумерени у уживању и у мучењу себе и других.

Управитељица једног француског завода имала је 1916. надзор над једном групом наших избеглица. Од ових нико није добро говорио француски. Чим су почели да се споразумевају, Францускињи је пало у очи да сви често објашњавају своје поступке једном истом речи. Кад је наишла на једног тумача, питала је:

– Молим вас, шта значи то „нервозан“? Сви Срби се жале да су нервозни...

БЕЗ КОРЕНА

Ко је пажљиво посматрао вођење скупштинских избора и њихове резултате, морао је опазити да су приликом истицања листа и на самим изборима *људи из народа*, добри и рђави, боље пролазили него такозвана *интелигенција*. Известан број врло виђених школованих људи уопште нису успели продрети у нову Скупштину. Није ли то знак, за независне и незаинтересоване посматраче као што смо ми, да је веза са народом, трајан однос са широким народним слојевима, први услов успешног делања? Кад ово кажем, нипошто не мислим да се сложим са последњим изразом „народне воље“, већ само желим објаснити успех једних и пораз других. Далеко од тога да одобрим избор оних који су се народу приближили демагогијом, ја хоћу да осудим оне који му се нису умели, ни хтели приближити ни на који начин.

Чим подигне главу мало нешто изнад осталих, наш млад човек се одмах проглашује „интелектуалцем“, а скуп таквих „прваша“ сачињавају такозвану интелигенцију. Једни оду до универзитета, код нас и на страни, други се задрже на овом или оном ступњу школских степеница. Осем сеоских учитеља и свештеника,

сви „интелектуалци“ остају у варошима и ту врше своје административне, полициске, судске, васпитне или друге надлежности. Били пореклом сељаци или варошани, школовани људи се држе далеко од обичног света. Могло би се рећи да је раздаљина од *чиновника до човека* обрнуто сразмерна ступњу образовања оног првог: уколико је чиновник мање одмакао од просечног нивоа, утолико теже и натегнутије општи са људима. Можда овом напоменом додирујемо једну рану демократско покрета која се виђа у свима земљама, али је несумњиво да наше друштво од ње много пати.

Интелектуалци вишега реда, они који оду даље и више, ближи и приступачнији према малом броју појединаца с којима долазе у додир, остају ипак одвећ далеко од народне целине. Упознати у извесној мери са богатствима цивилизације, а с друге стране обузети слабостима о којима смо раније говорили, они не успевају, или неће из страха за свој ауторитет, да обнављају везу са живим снагама народним. Овај дух се, изгледа ми, нарочито осећа код садашње образоване омладине. Отуда нам прети опасност претераног модернизма, опасност зато, што културне тековине, чак и кад нису изопачене, долазе само до једног малог броја људи који их себично монополишу.

*

* *

У наше доба, културне вредности се шире кроз простор страховитом брзином. Аероплан лети изнад читаве Европе, и његов лет је симбол целог времена. Он носи мали број људи, и лети хоризонтално – у ваздуху, – и стаје само у највећим центрима. Бојати се да цела култура коју он представља не буде у томе знаку: изнад глава обичних људи, намењена одабраној елити и скупљена у градовима. Ја сам уверен да у ствари култура бива све друштвенија, и спокојан сам што се тиче народног образовања уопште. Само зебем од аеропланског схватања културе код наших интелектуалаца.

Чујем гласове о „културној елити“, која не би имала ичега заједничког са народом, говори се о „аристократији школованих, кад немамо аристократије по рођењу“, помиње се чак племство старих чорбацијских и чиновничких кућа. Буним се, јер се бојим да ту елиту, то племство, ту аристократију не платимо истом ценом којом су их платили руски и немачки народ.

Варају се наши интелектуалци, ако мисле да може бити правих културних људи у једној некултурној средини. Сократ је био велики зато, што је целу своју философију могао излагати на јавно тргу. Ибзен је велики зато, што у Скандинавији има публике која иде три вечери узастопце, да слуша како се наставља један исти комад, *Пер Гинт*, даван у целини како се нигде у Европи не даје.

Наши високи интелектуалци имају да изаберу: или да раде за свој народ – и онда морају водити рачуна о његовим потребама, бити јаснији и простији, – или да пишу за „културни свет“, – и онда нека изволе ићи на страну и стати поред својих вршњака и колега. Трећега не може бити. Лажне величине се боје близине, то је познато, али зато такве прваке ваља открити и понизити. Цео наш културни апарат почива на збуњивању лаковерних од стране Олимпијаца са катедре, из министарства или из редакције.

Да би људи од стварне вредности изишли на површину, потребна је једна чистија атмосфера и виши ниво целог нашег друштва. Атмосфера, политичка и културна, може се рашчистити, само ако се омогући *друштвена контрола*, то значи ако један врло велики број грађана буде у стању судити о раду својих првака. До овога се пак може доћи једино приближавањем школованих и образованих људи корену народног организма, нарочито селу, из кога смо у ствари сви дошли посредно или непосредно, и где живи најздравији и најчеститији део нашег становништва.

До сада се у село ишло скоро искључиво и с намером да се одатле нешто однесе. Политичари полазе у село тек у очи избора: онда се сете да наше и стране бање нису једина могућна одморишта. Чиновници онамо уопште никад и не иду. Многи трговци, велики и мали без велике разлике, иду радије пред село него у село: пресећу сељаке, као што су по друмовима хајдуци пресретали путнике, или да купе жито на зелено, или да подигну у бесцење живину и јаја, воће и поврће. Чуде се онда варошани, што их сељаци не воле, што им не верују: они њих мрзе, као што су мрзели у рату командира чије намргођено лице се појављује само уочи јуриша. Хвала лепо на походи!

Та сталешка мржња се преноси на све варошане. Зато завидим онима који су рођени на селу: њима бар њихови сељаци лако отварају куће и срца, поверавају им се, питају их и слушају. Са мало обазривости и са свом љубављу коју тај свет заслужује, они могу извршити пресудан утицај на најбољи део нашег народа. Нека се користе својом привилегијом, нека не секу корен који их спаја са земљом, нека не иду селу само кад имају нешто да траже! *Време је да се селу носи, да му се враћа.*

*

* *

Срећом, нису нам сви први људи без везе са земљом, без корена. Мислим на неколико њих чије лепе личности задиру дубоко у здраву суштину народног тела, који знају народ, воле га и вољени су. Дужност ми је да њихова имена ставим насупротив онима које не морам помињати, и који су такође упознали народ, само служећи се њиме за себичне сврхе. Политичари који експлоатишу своје познавање народа одвише су познати. Истакнимо оне друге!

Први долази на ум Јован Цвијић, најпопуларнији, ако не једино популаран научник наш. Он је проучио целу нашу земљу, чак и пре но што је формално постала једна: од Барање до јужне Македоније, од Јадрана до Тимока, па и до Црнога Мора. Није му непознато ништа што је наше, и у добром и у рђавом.

Има, зацело, и других народних људи, али ја их овде не могу помињати. Занимљива ствар! Док су сви они Југословени у пуном смислу те речи, дотле су спекуланти народне психологије сви покрајински идеолози и заступници српства, хрватства, словенаштва или мухамеданства. Зато ови представљају у нашим очима прошлост, док први приправљају будућност, у националном, а донекле и у социалном погледу.

Ми, којима је дато да се мало уздигемо изнад своје средине, не смемо бити без корена. Наше духовно биће може расти и цветати, само ако добива хране из

дубине националног организма. Ми постојимо ради оних људи који су око нас, и наша величина зависи директно од њихове висине. Бедан је удес високих урма услед пустиње. Нико од нас нема ваљда луду жељу да шета свој ужарени поглед по ниским хоризонтима општег незнања. Наше друштво пати од сиротиње духовног живота и од анархије онога што постоји. Његово кристалисање и дисциплина његова морају почети од оних што данас предњаче ма у чему. Они не смеју заборавити народ који их храни, ком дугују све и без кога нису ништа.

У својој молитви на Акропољу – требнику свих варвара који се пењу ка најсветијој и највишој култури – Ренан се овако обраћа богињи народне управе:

„Твоја основна догма, о, Демократијо, каже да свако добро долази од народа и да нема ничега онде где народ не храни и не надахњује геније; научи нас да извлачимо драго камење из недара нечисте гомиле“.

Ренан се уздигао до најузвишенијих мисли, али никад није пропустио да лето проведе међу сељацима и никад није престао да се огледа у Бретонском мору, где је потонула легендарна варош Ис. Храст пушта гране у вис и истовремено рони корењем дубоко у земљу.

САМСОНОВА КОСА

Мој пријатељ Критон обожава Платона. Ко уосталом не воли савршеног писца дијалога о узвишеном, лепом и правилном, о љубави и о науци, о врлини и о мудрости, ко не воли највећег песника-филозофа свих времена? Не воли га само онај ко никад није задрхтао пред хармонијом једне странице његове. Али мој пријатељ налази у Платону алфу и омегу људског знања, – кључ за сваки проблем, формулу за сваку мисао, тачан пропис за понашање сваког човека у ма којој прилици.

Набавио је неко цепно издање Платонових дела, и увек носи собом по једну књигу. Како је и сам по мало филозоф – у толико што размишља поводом свега што види или чује, што учини или намери – и како повремено мења предмет својих размишљања, мали Платони долази један за другим у његов цеп. Сада га, каже, брине унутрашња организација једне земље, и узео је *Републику* да чује шта је Сократ казао своме славном ученику о уређењу идеалне државе.

Као сви људи од једне књиге – или од једног писца – мој пријатељ је прилично досадан са Платоном. Поведи ли се разговор о школама, о судовима, или о администрацији, – Платон је све предвидео, за целу васиону, за сва времена: види четврту књигу *Републике*, седму, осму, девету. Пре неколико дана било је речи о односу школованих људи према народу и о народном васпитању уопште. Упитах га да код Платона нема неке лепе реченице о дужности елите према простом свету.

Мој пријатељ је био преображен од радости.

– Како да нема! Цео почетак седме књиге *Републике* говори само о томе. Зар се не сећате оне чувене слике Платонове: Људи у тамној пећини упрли очи у сенке што прелазе на зиду. Хапсеници виде сенке и труде се да схвате смисао њихових покрета, а не знају да су то само одблесци стварних бића и предмета. Мисле да знају, а не знају!

– Сећам се те слике.

– А знате ли оно место где Платон изводи из пећине једнога од заробљеника и показује му праву суштину ствари. – „Мислиш ли да ће опет бити жељан славе, хвале и награде које у пећини дају ономе ко најбоље погађа смисао појединих покрета сенки на зиду? Мислиш да ће завидети онима који су у тој тамници најмоћнији и највиђенији?“ – Дивно, дивно, и колико вечито тачно!

– Мени се чини да Платон на том месту у слици изражава своју славну теорију о стварности идеја и о нестварности видљивога света који по њему није друго до одблесак идеја.

– Па јесте, али зар не видите како се та слика може применити на све истине и неистине, на знање и незнање, на праве и лажне величине!

– Да, донекле.

– Како донекле?! Зар Платон јасно не додаје: „Ако се тај бивши хапсеник поново врати у свој затвор и тамо поново заузме своје старо место, неће ли му се чинити да је ослепљен тим наглим преласком из светлости у мрак?“ Остали затвореници га исмевају, називају га слепим и лудим. То је равно као културан човек који силази у масу из које је изишао.

– То ви голицате Платона да би се смејао!

– Зашто, молим вас? Платон није само ваздушаст метафизичар; он је и реформатор, који од критике долази до одређених правила друштвене организације. Мислите да само народну масу исмева, мислите да је благ за све оне који су зинули на небо, или на науку, или на поезију! Ни најмање. Ја вам могу напамет цитирати један пасус који се од речи до речи може применити на већину наших „интелектуалаца“. – „Зар ниси опазио докле иде довитљивост оних које зову препреденим угурсузима, са колико проницљивости њихова гнусна душица проналази све што им може користити! Њен вид није ни слаб ни помућен; али они је присиљавају да служи као оруђе њихова неваљалства, и зато су у толико штетнији што су лукавији и бистрији“.

– То је добро.

– Затим кад каже како је неправдо да затвореници остану вечито у мраку и како је дужност оних што су прогледали да „сиђу несретним сужњима и да узму удела у њиховим пословима, чак и у њиховим почастима, ма шта се о тим почастима мислило“. Зар се то не односи на неке интелектуалце од вредности који живе далеко од народа и који остављају неспособнима и покваренима политику и државну управу?

– Може, може.

– Ви моралишете по новинама. Али Платон је све то рекао пре вас.

– О, разуме се! И Платон и многи други, али то ништа не мари. Истину треба понављати без умора, јер баш по вашег Платону све грађане ваља *убедити*, речју или влашћу да деле један с другим благодети културе. Ваш учитељ каже „или влашћу“ он је помало бољшевик. Није за убеђивање разлозима.

– Ђавола ћете ви убедити ваше младе освајаче рођене око 1900! Зар не видите како су наоштрили зубе да поједу ову земљицу заједно са дроњцима? Један се куне да ће у 26 години имати аутомобил, други да ће за пет година лекарске праксе зарадити довољно за цео живот; ови бацили око на пречанске миражцике, они на маћедонске златне лире. Нема ту убеђивања. Њих ваља натерати да служе држави под строгом контролом: „законодавац марљиво спрема учене грађане, али

не зато да им после остави на вољу шта ће радити са својим способностима, већ да би се послужио њима за снажење државног јединства“. – Ето шта каже мој Платон! Рекао би човек да је писао за Југославију из 1925–1930. Чак помиње „државно јединство“.

– Мучно ћете натерати једног лекара да буде савестан ако он не схвати своју дужност како треба. Како ћете приморати људе да служе народу кад су често принуђени бежати из државне службе?

– То је тачно. Само не заборавите да су времена данас необична. Господа интелектуалци морају да се сете коме имају захвалити што су окусили нешто знања и културе. Мало њих су од баба наследили, а још мање их је на мачу стакло. За све су дужни држави и народу. У ово време скупог новца и још скупљег живота, ретки су богаташи који могу слати синове на школовање. Народна заједница скоро свима притиче у помоћ; она има право да тражи да јој се врати, било у државној служби, било јавним и социалним радом. И за то се Платон постарао. Видите ову страну.

Преводим дословно следеће редове *Републике*, књига седма, глава пета. Стилске грешке су моје, Платон је непогрешив.

„У другим државама, филозофима (интелектуалцима, прецизира мој пријатељ) лакше се може опростити што избегавају непријатност јавних послова, јер за своју мудрост имају захвалити једино себи и јер су се образовали без државне помоћи. Право је да онај који се родио и развио својом заслугом не дугује ником ништа. Али ви, (о млади уображени лекари, инжењери, адвокати, професори, додаје немилосрдни платоновац) вас смо одгајили у интересу државе и у вашем рођеном интересу, да budete у нашој републици, као у републици пчела наши вођи и наши краљеви; у том циљу, дали смо вам потпуније васпитање, те сте способнији него други да спојите тежњу мудрости са вођењем јавних послова. Сиђите дакле сви, колико год је потребно, у заједничку кућу; навикните своје очи на мрак који тамо влада. Кад се ваше очи буду свikle у тој средини, ви ћете судити о природи тамошњих ствари бескрајно боље но остали становници, распознаћете тачније него они фантоме левог, правичног и доброг, јер сте већ видели на другом месту суштину лепог, правичног и доброг. За вашу срећу, дакле, колико за опште добро, влада наше државе ће бити нешто стварно, а не само једна илузија као у већини других земаља где се шефови боре око празних сенки, и свађају се око власти као око неког великог богатства. Свуда где се људи такмиче око власти, увек долази до рђаве управе и до неслоге; где се пак евентуални управљачи ни мало не труде да дођу до власти, сигурно је да ће та држава имати добру управу и да ће у њој владати слога.“

****ФОТО****

НОВА МЕРИЛА ВРЕДНОСТИ

ОСНОВНО МЕРИЛО: РАД

Нећемо рећи: „народ је извор и утока власти“, како су чинили људи што пре 50 година покренуше лист *Рад*.

Нећемо рећи ни: „народу сва власт, господи сва част“, како каже човек што данас обавља у хрватском народу историју радикалне странке.

Нећемо рећи да само сељак ради док сви варошани живе од сељакова зноја и крви.

Нећемо тако рећи, јер није истина. И јер не постоји један *народ* са истим интересима и потребама, нити су сви сељаци достојни наше пажње и одбране.

У свима друштвеним редовима разликујемо корисне од штетних, радне од паразита.

Не обраћамо се свима варошанима, јер *нас се тичу само они који раде, производе, стварају, муче се*.

Не позивамо ни све сељаке, јер и на селу има нерадника и сиротињских крвопија.

Наше мерило није ни гуњ, ни опанак, ни капут ни шешир. Наше мерило је *труд при стварању*.

Подједнако поштујемо свете капље зноја које падају по црној узораној земљи, и оне што левају на челу и грудима уморног фабричког и занатског радника.

Али поштујемо исто тако у мисаоном напору намрштено чело, по коме често избијају хладне грашке, над тешким питањима науке, технике и администрације.

Све елементе умног и телесног рада спајамо у једнакој љубави, као што објављујемо непомирљиву борбу свима нерадницима и експлоататорима.

*

Нема нашој земљи спаса без рада, великог, постојаног и поштеног.

Под владом нерада, корупције и насиља она срља у пропаст.

Доста је било јуначења на бојном пољу, закрвављених погледа у препирци и љутих фраза у политици.

Данас треба да наступе *јунаци рада*, прегатоци стварања у пољопривреди, у индустрији, у науци и просвети.

На послу ћемо видети најбоље ко шта вреди: ту нема обмане, лажи, демагогије.

На послу ћемо се најлакше измирити. Јер људи који раде немају кад да се свађају.

Рад је највећа дисциплина. А дисциплина је потребна нашем народу који не мари за ред, јер није још довољно радио.

Рад је најбоља храброст савременог човека јер се снага данас не огледа на бојном пољу и на говорници већ на њиви, у радионици, у соби за рад.

Рад је највиша радост, и најплеменитије средство личне среће. А свако има право и дужност да буде срећан.

Зато је за нас Рад мерило свих вредности.

КУЛТ РАДА

У времену када су оборене толике величине, када се не верује ни у какву светињу, потребно је истаћи да сви идоли нису пали, и да још има светлих звезда које воде човека на његовом животном путу. Своју младост провели смо на призору рушења, и треба се бојати да нам у мислима и у покретима не преовладају негативне тежње. Људи су данас тако орни да троше и расипају, да би било слепило не видети колико је доведен у питање сам стваралачки рад. А шта значи умањити навику рада и убити љубав према послу ако не отровати клицу будућег живота? Висока је дужност рећи да међу свима вредностима рад ипак заузима прво место, и да ће његово помрачење бити само тренутно. Није могућно да потамни слава стваралачког рада, јер онда настаје живот без чисте радости, губи се заједница сложних покрета без које нема пуног живота, ишчезава сваки основ за морал.

Када истичемо светињу рада на висину новог идола, када место верских прописа стављамо дубоко човечански захтев стварања, онда се не руководимо неким тајанственим позивом одозго или одоздо, већ изражавамо најпростију и најозбиљнију заповест самог живота: прва је дужност радити један користан посао. Ван те дужности, додајемо, нема ни *радости* ни *заједнице* ни *дисциплине*. Не кажемо ни вечне среће, ни спасења душе, ни искупљења грехова. Кажемо просто: нема пуног живота. А која су обележја пуног живота, ако не управо: радост, заједница и дисциплина?

* *
*

Оци хришћанства отклањали су своје ученике од сладострашћа, од телесног уживања, од жене и од вина. Нису смели ићи дотле да им забрањују рад. Представници једне живље цивилизације, носиоци једне динамике у коју Јевреји данас увлаче све шире области земљине кугле, – у последње време словенску Русију, – апостоли Христове науке пошли су корак даље од индских и персијских првосвештеника. За њих молитва није само у непосредном општењу са Богом, у контемплацији: човек се моли и кад ради. Није случајно да је баш апостол Павле, главни организатор хришћанске цркве, – без које од Христових проповеди не би остало ништа, – није случајно да је баш апостол Павле рекао: „ко не ради нема право да једе“.

Несумњиво је, ипак, да је хришћанска вера наследник источњачких култова које карактерише квиетизам и неки успавани фатализам. Била је потребна сва динамичност Грка, Римљана, Гала, Германа и Англо-Саксонаца да хришћанска религија не омете брзи развој цивилизације у Старом и Средњем Веку. У колико је могла утицати на људе, вера је обично деловала негативно у погледу привредне делатности. „Љиљани у пољу не преду и не тку, каже Исус, а одевени су богатије него Соломун. Не брините се, дакле, шта ћете јести и шта ћете пити“. Народи ове

речи нису схватили буквално, и то је срећа, јер иначе не би било ни цивилизације ни културе. Тице небеске о којима се стара Бог живе и данас као што су живеле за време Адама, док је човек напредовао, у материалном и у интелектуалном погледу. Тај напредак је, о томе не може бити сумње, оплеменио и његову душу. Она је постала човечија, питомија, боља, свеснија, ако баш хоћете, своје божанске природе којом се човек разликује од животиња. Упркос верских проповеди које су га позивале да напусти своје тело и да сва задовољства тражи у вези са Богом, – проповеди којима, у осталом, ни сами свештеници нису следовали до краја, – човек је радио и у раду налазио своју срећу.

Ми се не заваравимо у мисли да је свестан и смишљен рад једна вечика навика. Човек тако ради сразмерно од скоро. Варварин живи од готовине коју му даје природа. Тек цивилизован човек хоће и уме да ради. Треба да прође много векова па да рад постане за широке масе народа оно што је у својој суштини: права *животна радост*. То време још ни данас није дошло, али му се брзо приближујемо. Мислите ли, да је мала ствар уживати у раду? Људи живе у страху од сутрашњице. И ако раде напорно, то је или зато што су на то приморани од сурова господара или што су гурани инстинктом самоодржања. Мало је људи који рад сматрају као поезију живота, као насладу органа жељних мицања, као страст мозга који чезне за резултатом.

То није ни мало чудновато. Има ли чега узвишенијег од музике, а колико је људи који савршено трепере под хармоничним звуцима? Виша уживања су, на жалост још увек повластица одабраних. У таква уживања спада и оно пијанство које заноси ђака кад после великог напора дође до тачног резултата у математици, кад изради задатак без грешке, кад научи лекцију и добије награду; – радника кад задовољно баци поглед на гомилу произведених предмета, кад увуче први дим цигарете после вишечасовног рада који је успео; – научника кад помилује своју готову књигу, или покаже јасну демонстрацију; – глумца кад се са позорнице повлачи покривен пљескањем читаве сале, пијанство свих оних који стварају својим рукама или својим мозгом. Радости које добијамо од рада дубље су и трајније од свих радости. Њих су способни да осете само људи вишега реда, као што најчистије звуке дају само инструменти племенитог метала и fine израде.

По томе да ли се неко уме радовати своје раду и уживати у послу можете оценити његову умну и моралну каквоћу.

Без цркве, рекосмо, не би било хришћанства, не би било култа Исусове жртве. Црква, то значи *заједница*. А има ли савршеније заједнице од оне при стварању, при раду? Кад смо ближи једни другима, кад се наше индивидуалности више додирују и стапају него кад радимо? Човек је битно социално биће, а друштвеност се никад не манифестује тако јасно и тако јако као у раду. Човек може мислити и молити се сам, и чак се можда најбоље мисли и моли у самоћи. Али ради се само у друштву. Кад радимо усамљено, онда је то само један део посла, никада цео производ. Рад у самоћи је, затим, досадан: Зато се људи кажњавају осамљивањем и затварањем у ћелију. Рад у самоћи, то је најчешће рад без радости. Они пак виши духови који су у стању радити са задовољством и кад су усамљени, у ствари се у тим тренутцима мешају са небројено много људи, са најлепшим паметима свих времена, са искристалисаним радом својих претходника.

Рад је, дакле, за просте као и за развијене личности, јединствена прилика да живе друштвено, да узимају од других и да другима дају најбољи део себе.

На раду нема шале, каже мудрост народа. Од човека можете захтевати да, због неозбиљних ствари или из личних обзира, прекине и поремети своје оброке и своју забаву, шетњу и разговор, али не смете га олако одвајати од посла. Јер рад је највећа од свих *дисциплина*. За разлику од споља наметнутог насиља, од присилне строгости, рад носи дисциплину у себи, и заповест уредности, пажње, савесног извршења долази изнутра, од самог посла. Кад те унутрашње регулације нестане, кад се ради несавесно, немарно, без слободне дисциплине, онда је изгубљен главни ослонац личног и друштвеног морала.

Једно друштво је у тешкој опасности кад његови чланови престану бити дисциплиновани: Они су изгубили један саставни елеменат рада. Кад умре дисциплина, сами по себи ишчезавају радост и заједница, јер се човек може радовати само поштенom послу а у заједници може обављати само честит и исправан рад. Корупција, на коју се данас с правом толико виче, смртоносна је болест за једну државу, јер она убија морал рада, ништи његову дисциплину. Срећом она је код нас захватила само чиновништво, и то један мали део његов, – о поштенима нико не говори, и то је штета, – али шта би било кад би био отрован извор националног живота: рад сељака и радника? То би био крај нашег друштва, отворена врата за туђинску најезду. Али наш народ је одвећ свеж и mudar да би допустио такво самоубиство.

* *
*

Ми волимо живот. Зато славимо рад у његовим манифестацијама радости, заједнице и дисциплине. Неодољив као љубав, смирен као молитва, – рад је страст модерног човека и религија новог доба.

ДИСЦИПЛИНА

Реч, која страши и одваја очи. Реч немила у свако доба старости, а досадна већ младим људима, којима се сваки час пуни глава о послушности, о поштовању старијих, о реду, раду, пристојности, и т. д. – Мој отац као да никад није био млад! помисли дечак кад добије прекор што се задржао на улици. – Баш си досанда, мама, са том твојом уредношћу, одговори често млада девојка кад јој се пребаци да не оставља сваку ствар на своје место. – Нисам ја више у основној школи! прси се гимназист кад му се каже да не сме ово, не сме оно. – Да не мисли господин случајно да смо ми гимназисти, вичу студенти на први покушај професорке стеге. Академски грађани су нешто више него гимназисти, јер могу доћи на час после професора, јер их не прозивају, јер не морају радити „на лекцију“, из дана у дан, јер су, једном речи, слободнији.

Слобода! Омиљена реч наших отаца, име које су борци за народна права у време политичког насиља давали својим првенцима, поклич који је као барјак окупљао све што је било напредно и поштено у овој земљи. Дошла из Француске (*liberté, liberté chérie!*), та реч је опијала неколико поколења нашег народа, и

подржавала херојске напоре читаве домовине у времену када се држава извлачила из турског ропства. Србадија, слободија, – тако се изједначили појмови, који се неколико векова нису могли приближити. У исто доба, покрет ка слободи, пошао из земље Велике Револуције, захватио је све државе, све друштвене слојеве: грађане, сељаке, раднике, жене.

Када је освануо 20. век, велика шведска феминисткиња и хуманисткиња Елен Кеј објавила је да настаје век детета. Заштита детета од опасности индустријског рада, пре свега, али исто тако: ослобођење детета од тираније родитеља, после ослобођења жене од тираније мужа. Деца двадесетог века, ми више не „љубимо слободу“ из далека, као наши старији, већ је бранимо као своје добро.

Мора се признати, међутим, да садашња омладина није ништа учинила за освојење те слободе у коју не допушта да се дира. Слобода је њој дошла са временом. После петогодишње ратне стеге, наишао је на Југославију као и на друге земље талас ослобођења, затим бујица револуције, и изгледало је да се апсолутна слобода ближи и остварује. Ко се не сећа ђачких совјета, разредних већа, одбора, депутација, протестних зборована, бурних поворка? Али све то није било напор, није захтевало жртве, није представљало борбу. То се изливао сувишак даха и гласа притиснут за време рата. То се повело за примером са стране, без непосредног узрока, без одређеног смера. Изазван спољашним догађајима, праћен аутоматски, без организације, без дисциплине, покрет за слободом није могао оставити никаква трага за собом. Зато се код нас „еманципација“ омладине појавила као распуштеност, а место слободе дошла је анархија, – бар у оном делу омладине који домаћим васпитањем или учешћем у којој културној установи није добио један изванредан смисао за ред.

*

Ако бисмо за идеју дисциплине хтели тражити ослонаца у примерима са стране и у политичким догађајима, као што се при свршетку рата то чинило да би се оправдала побуна против дисциплине, видели бисмо да су времена потпуно измењена. 1918. и 1919. на свима странама прокламовало се право народа да располажу својом судбином, право националних мањина, право радничке класе да каже своју реч у односима са капиталом, опште право гласа, осмочасовни радни дан. Данас у неколико земаља Парламенти немају никаква угледа, насиља се врше на скоро свима границама, беспослица туче милионе радника, док је радно време продужено на 10 и 12 часова, Русија, – пре нада свих бораца за слободу, – у тешким мукама обнавља свој живот и поступно се враћа у старе оквире. Нико не помиње реч слобода, и на више места се јавља нов поклич: *дисциплина*.

Шта друго треба да значи, у осталом, диктатура у Русији, у Немачкој, у Шпанији, у Италији, у Мађарској, у Бугарској, у Грчкој него победа дисциплине над слободом? Судаћећи по општој тежњи, која влада у Европи, рекло би се да је демократија поклекнула и да влада силе више одговара потребама народа. Са неколико страна се истиче формула: *ред и рад* као једина, која може нашу земљу известити из тешког положаја, у коме се налази од неког времена. Чак од озбиљних људи чујемо да првим двома речима треба додати и трећу: *законитост*, и тако

сасвим обновити лозинку од које су пропиштали наши родитељи пре тридесет година.

То се зове надирање реакције, не само одозго већ и одоздо, из самог народа. Остављамо на страну силовите организације као што су Орјуна, Срнао, Ханао, и све покушаје да се грађанство заплаши и уцени. Али, не придајући овим појавама више значаја него што имају, морамо признати да се нешто изменило, у духовима бар толико исто колико и у стварима. Док смо пре седам година били у знаку црвеног цвета у рупици на капуту, дотле сада јасно идемо ка борбеном строју, ка строгој униформи диктатуре.

Све то не значи ништа страшно и ништа вечито. Али је добро бити пажљив на све промене у друштвеном животу, нарочито кад те промене показују исти или сличан смисао. Уочимо ли правац развитка заједничког расположења, нећемо учинити грешку да се ставимо на супрот току свога времена, већ ћемо, ако имамо идеја, моћи допринети да се развој врши без велике штете, и да се изврши исправка свих недостатака. И ако би било несмислено говорити о „грађанским правима“ данас кад човеков живот тако мало стаје, и проповедати „хармоничан живот слободне јединке“ у времену када се сви боре за насушни хлеб, није немогућно наћи начина да се осигурање материалног живота сваког појединца помири са тежњом реду и дисциплини.

У разумној организацији рада, телесног и духовног, личног и заједничког, ми видимо јединствено средство да се преброди овај тешки период наше историје: да се одржи национална целина, да материално опстанемо, да сачувамо живе снаге народа, да без нових жртава кренемо корак напред.

Хладнокрвност, озбиљност и прибраност, – то су особине и расположења, који морају преовлађивати у данашњем времену.

Прву реч у јавним пословима морају узети људи *скромни и трезвени, солидни и радни*.

Данас морамо бити далеко од сјаја и блеска у сваком погледу. Лица и нарави морају нам бити строги као бразда оранице или као нове зграде у порушеним крајевима. Луксуз ће доћи после, а с њим и слобода. Сада се намеће дисциплина, јер се ради за хлеб и за кров.

Али, питање је: да ли је данашње ново поколење способно за дисциплину?

Је ли истина, као што кажу људи коју су заборавили своје детињство и своју младост, да је данашња омладина гора од предратне? Је ли истина да се немамо чему надати од поколења које је ратне тегобе и ратну распуштеност преживело у панталоницама и у сукњицама до колена? – Одликује ли се данашњи подмладак од ранијег, и зна ли он за какву дисциплину, или је разуздан и без контроле? Покушајмо да одговоримо на ова питања што правилније, и потражимо закон будућности.

Млади људи са којима се дружим озбиљнији су и строжи, рекао бих, него ли што смо ми били у тим годинама. Ми смо се бавили политиком и литературом, – они уче технику и медицину, раде спортове, скаути су и трезвењаци. Свако од њихових удружења је средиште за друштвену дисциплину, ако и није место за лепшање манира и за учење лепом понашању.

Неки се жале: духовно опадање код омладине; – ђаци су неписмени; студенти не умеју да зину; – држе се као сељаци; – вештије су им ноге него прсти; – ово је пропаст цивилизације, повратак у варварство.

Није, није. То је други свет, и друго време; ништа више, ништа мање. Може да буде ниже, некултурније, то је истина, али не мора. Дисциплина не искључује васпитање, већ га подразумева; – спорт не значи грубост, већ другарство, сарадњу и отменост; – игра и музика су поезија удова као што су песме поезија језика и мозга; – једно поколење инжењера и лекара може данас бити корисније него једно поколење књижевника и филозофа.

Кад оно сврши свој посао, осетиће се потреба да се воспостави равнотежа између „материје“ и „духа“, између стеге и слободе. Дело дисциплине, – *ако се оствари удружењима за производњу или за спорт, за борбу против алкохола или за народно просвећивање, за одбрану професионалних интереса или за међусобно помагање*, или дело друштвене дисциплине, – може бити само корисно за општи напредак.

Ако за тренутак и заустави развијање чисто духовних вредности, *друштвена дисциплина* ће припремити земљиште за здраву културу.

Место да се развије нагло као цвеће у топлим алејама, које брзо увене и не даје никаква мириса, наша култура ће нићи из сировог али једног земљишта националног.

Место да имамо фарове који светле у црну ноћ и указују пут залуталим лађама, ми ћемо бити земља светлости која из далека даје утисак пожара – толико ће бити снажна наша жеља да се уздигнемо – али у којој се живи мирно и радно.

У свету важимо као војнички народ који не напушта оружје и не скида униформу. Биће нужно да не разочарамо оне који воле војску, али и не отуђимо од себе оне који мрзе рат и крвопролиће. Једнима ћемо показати да умемо бити чврсти кад и плуг држимо, а другима ћемо рећи да наш народ носи шајкачу зато што је јевтина и згодна а не као симбол милитаризма. И једне и друге морамо уверити да волимо мир и да се умемо дисциплиновати и без рата, да нити смо довољно зелени за тиранију нити довољно трули за диктатуру.

У пуном напону своје снаге, ми имамо потребе само за дисциплином од стране организованих тела нашега друштва, или за друштвеном дисциплином.

ДРУШТВЕНА ПРАВДА И ЧОВЕЧНОСТ

На место звучних принципа Слободе, Једнакости и Братства које су истакли вођи Француске Револуције, нови социални покрети истичу лозинку друштвене правде. Више нас не задовољава слобода мисли, удруживања и писања – слобода често само на хартији, нарочито у примитивним демократијама као што је наша –; нити се можемо задовољити једнакошћу пред законом – која је илузорна за оне који своје грађанско не могу поткрепити снажном помоћи материалног богатства –; не заносимо се ни заблудом да могу бити братски расположени један према другом велики капиталист и његов радник.

Да би људи могли бити слободни, једнаки и браћа, важно је да се најпре оствари правда у њиховим међусобним односима. Не једнакост, која је немогућна у

друштву као што је нема у природи, већ *правда*, што значи: *једнаке могућности* за све људе да се развијају и да друштву даду свој *највећи и најбољи принос*.

Ми не тражимо правду из хришћанских или болећивих разлога, већ зато што неправда убија енергије и спречава сиромашне људе и њихову децу да постану потпуним људима, хармоничним бићима. Правду тражимо дакле у интересу саме друштвене заједнице.

Не ради се више о апстрактној Правди, о богињи чије сузе и уздаси испуњују све векове. Ми данас говоримо о једној *новој правди* за коју нису знали стари народи, која је чедо нашега века *о друштвеној правди*.

Виши интерес друштва захтева да сваки његов члан, у првом реду сваки радник и сељак, буде *човек*, да може живети човечним животом. Док је дете и младић, он треба да развија своје произвођачке способности и да добије довољно опште културе да би могао учествовати у савременој цивилизацији.

Као одрастао човек, или одрасла жена, – за нас се апсолутна једнакост полова подразумева, – он се мора удружити са својим друговима по занату или по положају и професионалном солидарношћу, у синдикату и у кооперативи, одржавати један пристојан нови живот, ослободити се бича болести, незапослености, недовољног или прекомерног рада у нездравом средини.

У животу сваког човека треба да буде остављено једно место за *породичне* и више *духовне радости*, неколико часова одмора дневно, када ће радник бити отац и муж, грађанин, духовно биће, учесник у прогресу културе, сарадник на делу лепшања живота.

Област мисли и лепоте, која је већ данас јако развијена, резервисана је још увек за врло мали број људи, и то за оне који имају преимућство новца. Техничка средства допуштају данас – кино, телеграфија без жица, новине, књиге – да све класе дођу до једног вишег, пунијег и хармоничнијег живота.

То захтева друштвена правда. То захтева интерес самог друштва, чија цивилизација ће, ако не добије из радног народа храну здраве љубави и не буде освежена миловањем оних који су човечанству нужни као хлеб и вода, ишчилети као цвет у пустињи.

*

Јест, правде је жељна земља ова, правде и *човечности*.

Нагло избачена из равнотеже, она је улетела у један брз и вратоломан живот, без мира и честитости наших некадашњих села и градова, а још далеко од срећености и организације културних држава. Ми смо на опасном прелазу из примитивности у цивилизацију, и цео наш живот обележен је силовитом суровошћу безобзирних освајача.

Они који су јачи, т.ј. богатији, и њихове слуге, немилосрдно газе слабије.

Дохватили су у своје руке државу, једино моћно и организовано тело нашега друштва, и државним средствима и органима притискују све који им се не покоравају. Од грађанских права имамо само сенке, у које се увлаче господари новца и њихове слуге. Губи се вера у судове, јер се они зауздавају и тиранишу као у најгорим временима политичке реакције. Слободна мисао је угушена. У најскромнијој критици и најкориснијем социалном раду виде повлашћени опасност за своје привилегије.

Наш освајачки и паразитски капитал боји се светлости и чистоте.

Он се тови у хаосу администрације и у блату опште корупције. Од чиновника се не тражи да савесно служе заједници, већ да људима који могу да плате свршавају послове, а иначе да мирују и да не говоре. Радници могу умирати од туберкулозе, пијанчити и саботирати посао: ништа не мари, стегнуће се доцније, сада је главно да се не организују и да се не буне. Сељаци нека пропадају у беспосленом чмавању и незнању, земљу нека даве поплаве и болести: то не смета, јер политичари спасавају државу. Ништа не смета што у овој плодној земљи број рађања стално опада док број умирања расте.

Тако мисле и раде наши стари.

Тако допуштају да се ради млади без способности, храбрости и воље.

Рони се мало по мало заједнички иметак народни, и кукавно ће наслеђе примити ново поколење! – Хоће ли се мирне душе сачекати слом, или ће се наћи људи да кажу истину, да открију ране од којих пати наше народно тело, да потраже и предложе праве лекове? Док није касно ваља учинити напор да се спречи катастрофа у коју нас гурају себичност, незнање и неумешност саможивих богаташа и кратковидих политичара.

Зато ми, – који хоћемо да препородимо и унапредимо ову земљу, – морамо, одушевљено и истрајно, тражити модерне начине да се сва тешка питања наше садашњице реше у смислу друштвене правде и човечности.

****ФОТО****

НОВИ МЕТОДИ РАДА

УДРУЖИВАЊЕ РАДИ СТВАРАЊА

Све нас позива на стваралачки рад: беда наше земље и нашег народа, величина, богатство и лепота свега што видимо код других, потреба да се развијемо у једном новом животу, ширем, слободнијем и плоднијем, жеља да и сами као народ донесемо свету наше властито дело.

Ми Југословени смо мали и још увек сиромашан народ. Мали смо, јер смо и поред уједињења поцепани у више целина које су упућене свака на себе. Сиромашни смо, јер се највећа количина наших народних напора трошила више стотина година у борби за националну слободу, а од уједињења се троши на решавање тешког националног проблема. Међутим, југословенски народ је снажан по својој природи, способан да разуме и да даје дела која иду у најлепше творевине људског духа. Југословенска земља крије у себи неизмерна блага, која би

омогућила народни развитак у сваком погледу. Према снагама наше природе, ми нисмо далеко од тога да будемо међу првима. Али наше способности нису добиле свога израза. Наша унутрашња енергија није дала своје најбоље плодове. Ми смо још увек мали и сиромашни, у привреди и образованости.

Све то видимо данас јасније но икад. Ратне године су откриле нашу сиромаштину и нашу слабост, и још су их довеле до крајњих граница. Цео равнодушни културни свет грозио се злочина који су опустошили један део Југославије. Ми смо сви у том трагичном времену непрестано понављали да код нас има много да се ради, да се подиже, да се поправља, нарочито у погледу материјалних средстава нашег живота и наше образованости. Често смо онда мислили на тај страшни и лепи дан када ћемо сићи у наша разорена села, у опустошене градове. Али он нам је изгледао далек, врло далек. Међутим он је освануо. Већ неколико година прошло је од обнове, а онај велики посао на који смо се заветовали још није како ваља почет. Стари нису били способни да га предузму; млади му још нису били дорасли. Данас је јасно да тај посао мора да се ради, и то што пре. Земља је широм отворена за једну конструктивну делатност, и млади људи су дужни да, један за другим, брже или спорије, сви уђу у тај разривени храм. Ми смо позвани да нашу земљу претворимо у велику радионицу где ће се свесно и са љубављу стварати један нов и бољи живот.

*

* *

Многи су схватили своје знање, стечено у школи, најчешће о државном трошку, као средство за лично богаћење, и у живот су ушли са невиђеном похлепношћу и журбом да се обогате, макар на штету општих интереса. Већина младих људи, који су највише дуговали заједници, изневерили су не само своје раније идеале, већ су прешли границе најобичнијег поштења. Слаби према животним тешкоћама, неопорни према мамцима лаког и луксузног живота, они су се ставили у службу најгорих идеја и најпрљавијих предузећа. Тако се десило да се за читавих девет година после рата још није осетио утицај новог поколења које се, да је било морално јаче, морало истаћи својом спремом и ширином погледа. У нашој земљи још увек прву реч воде стари људи, они исти чије су грешке у многоме криве за раније несреће. Све се ради по старим методама индивидуалне акције, као да ново доба није избацило на површину нове методе колективне делатности у интересу најширих друштвених слојева.

Нека се обогате појединци, – мисле неки, – па ће и држава бит богата. И свом снагом су се бацили на лично богаћење. Убрзо се међутим увидело да ни трговина, ни индустрија ни културне установе не могу напредовати ако их не подржавају многобројне масе потрошача из најдубљих народних редова. Пошто су се залетели у један вратоломан живот, безобзиран за све што није непосредан лични ћар, они данас падају у своју властиту клопку. Послови су стали, јер су потребе нашег света ограничене, и јер смо неспособни да све већом активношћу увећавамо своју куповну моћ. А *мале потребе* и *мали рад* су две одлике сваке примитивне средине. Овим двама одликама придружује се једна трећа која довршава да нас обележује: то је наша *неспособност да се удружимо* и да удружени повећавамо нашу продуктивну и потрошну способност.

У само исправљању наших поменутих недостатака налази се већ читав један програм за ново поколење. Његов пут је обележен самим потребама нашега живота: развијати вољу за већу радљивост: неговати укус за нове, културније потребе; јачати смисао за удруживање. То су оне *нове вредности* које код нас младо поколење треба да изнесе на површину. Само кад оне постану општа појава у нашем друштву, ми ћемо моћи отклонити беду која спутава највеће способности наших најбољих људи и зауставља на самом почетку сва смелија предузећа.

Цео живот нашега поколења ће имати само један смисао: створити што више људи код којих ће преовлађивати ове нове вредности, људи радних културно развијених и друштвених. Ми ћемо се можда, морати лишити многих луксуза интелектуалног и уметничког уживања. Ми ћемо по свој прилици морати да сагоримо у практичном животу, на стварању једне основне материјалне културе и елементарног културног нивоа код најширих народних слојева, како би наше друштво добило битне услове за здрав и нормалан развој.

*

* *

Како стварати те нове вредности? Како најуспешније доћи до нужних материјалних богатстава? Како развити код наших људи способност за већу активност, више потребе и јачи смисао за заједницу? – Ми немамо времена за губљење ни снага за расипање. И онако се доста лутало. Ми морамо брзо наћи прави пут и њиме поћи енергично. У свету су пре нас огледани многи методи практичнога рада у истом правцу, и ми о тим методима морамо водити најозбиљнијег рачуна. Један од тих опробаних метода зацело је *удруживање*. Људи све више саглашавају своје покрете и групишу своја средства, и тако удружени успешно изводе чуда од угодности и лепоте до којих никад не би дошли усамљенијим напорима.

Данас се више доказује корисност удруживања. Цео свет се удружује: да се снабдева и да производи, да се осигурава и да штеди, да се забавља и да се лечи. Човек све више постаје друштвеним бићем и спаја своју срећу са судбином све већег броја људи. Друштво продире у сваког појединца. Оно му доноси своје благодети, али га исто тако обавезује на поштовање туђих права и туђе слободе.

Радници се у свима земљама удружују у снажне синдикате, да би поправили своје садашње стање и да би припремили основе једног новог уређења производње и друштва. – Сељаци, занатлије, чиновници и у опште економски слаби, удружују се у кооперативе где се солидарном производњом и потрошњом одупиру превласти крупних капитала и избегавају терет једне рђаво организоване продаје. – Разна удружења за међусобну помоћ умањују друштвену неједнакост и пружају све већем броју људи материјална и умна богатства и услове за личну културу. – Данас све државе које су успеле стећи поверење својих грађана удружују мале капитале својих поданика за извођење великих радова о којима нису могле сањати раније цивилизације.

На пољу удруживања има много да се ради у нашој средини. Оно што већ имамо није ни довољно добро. Наше земљорадничке задруге су организоване врло примитивно. Рђаво вођене (од невештих, а често и непоштених људи), малобројне и разједињене, оне имају слабу куповну моћ и незнатан трговачки и друштвени домаћај. Радничке организације су слабе и разривене политичким зађевицама. Оне

су међутим за свако друштво одличан елемент рада и важна средишта народног културног развитка.

Напредовању наших економских и културних заједница смета у велико сам наш дух. Ми Југословени (бар Срби и Хрвати) показујемо прилично смисла за краткорочно удруживање ради забаве, весеља и трошења. Али се врло тешко удружујемо за дуготрајан рад на неком продуктивном послу. Знамо колико је било тешкоћа да се дуже времена одржи многа наша заједница, ма од ње имали најочигледнијих користи. У том погледу мораће врло велики напор да се учини, и то без велике наде на без успех, јер ту је у питању читава психологија нашега примитивнога и недисциплинованага света. Нови нараштаји морају се сами подвргавати разним дисциплинама, и у нашим масама развијати смисао за узајамност и кооператорски дух.

То никако не значи да код људи треба гушити личну иницијативу. Она је од увек била моћан покретач индивидуалног и друштвеног прогреса, и ми Југословени у многоме њој имамо захвалити за успешно вођење ратова у којима шефови нису увек били на достојној висини или их у опште није било, па су прости сељаци заузимали њихова места. За економски напредак нашега друштва, за стварање добара, приватна иницијатива није довољна, или се бар не може све њој оставити. Већ од малена децу треба навикавати да управљају својим личностима, али их ваља исто тако оспособљавати за солидарно обављање разних послова, за социалну дисциплину. Тако ће се њихова лична иницијатива упутити новим правцем, на циљеве од опште користи.

Удруживање ради стварања! – Зар судбина југословенског народа није најлепши пример за доказ тога начела? Сиромашни и слаби док смо били раздвојени, ми ћемо бити моћни и напредни у заједници свих наших покрајина. Окупљене способности и удружени напори ће подићи и развити нашу привреду и нашу културу. Шире и уже заједнице свих врста ће увећати личну срећу свакога појединца и улепшати живот целога нашег друштва.

*

* *

Али, како омогућити то удруживање на које се нисмо навикли? Како остварити солидарност воља и напора за коју нисмо најподобнији? Како се навикнути на присуство других онде где смо до сада били сами, на својој муци, и у свом задовољству? Једном речи, како се удруживати за рад? – На сва ова питања може се као одговор исписати једна кратка реч: *Рад*. У своме роману *Le Travail*, Емил Зола показује Рад као „Бога савременог човечанства“ са свима стваралачким и миротворним особинама једног доброг божанства. У своме предавању о томе роману, Жан Жорес каже да се људи слажу само у толико у колико раде. У раду се стапају и саглашавају све мисли, све енергије, све воље. „Све док рад траје и у оној мери у којој се он обавља, он неминовно остварује слогу међу људима који у раду учествују, чак и онда кад су се ти људи мрзели изван заједничког посла који их удружује као личности“.

Колико пута смо то сами опазили у нашим ужим и ширим заједницама! Док се нешто ради, предузима и успева, сви се слажу. Али чим престане дах топлоте и одушевљења од заједничке делатности, одмах изникну размирице и настаје поцепаност.

У раду људи открију сами себе и једни друге. Колико незнатних и скривених способности појављују се и улазе у покрет кад се једном предузме један заједнички посао где се другови утркују! После првог покушаја да се посао расподели и организује врши се одабирање снага и рационалније одређивање улога: сваки стаје на место за које је најпогоднији.

Приватна удружена делатност представља у маломе оно што је јавни рад у великом, јавни рад са свима његовим пијанствима, одговорностима и тешкоћама. Сваки млад човек који прође кроз школу удруженог рада у мањим заједницама, унапред огледа своје способности и наклоности за рад на ширем основу.

Радом у заједницама човек се навикава да располаже оним што није његово и учи се да ради за друге. Ти други су му најпре врло блиски, јер су то његови другови, у свему једнаки са њим. Ако се у младости буде навикао да своју енергију залаже за ствари које га се лично тичу само врло посредно, човек ће доцније много боље чувати интересе већих целина.

Није сваки рад у заједници погодан да развија наш дух удруживања. Сви они који напуштају разна удружења наводе као разлог баш своје изгубљено време и узалудне напоре. Разуме се да су они изгубили своје време ако се остало на празним дискусијама и неумереном критиковању оних који не успевају да одмах даду ремек-дела. Али ако се рад изводи озбиљно и савесно, а нарочито истрајно, ако се нешто постиже, и ако се од једног циља иде другом, онда се један покрет храни другим, и рад се наставља на општу корист.

Савремени човек све више штеди своје напоре и своје време. Он жели да му сваки покрет донесе по неку пријатност и улепша његов живот. Искуство је показало да различита удружења успевају само у толико у колико пружају својим члановима нешто видљиво. После другарских састанака треба да дођу на пр. предавања са дискусијом; затим библиотека за чланове, друштвени лист, друштвена издања, штампарија, – и то је онда једно успешно удруживање интелектуалаца. Друго удружење ће своје чланове помагати у оскудици и у предузимању замашнијих послова. Већа удружења се труде да набаве свој дом. Мања се задовољавају тиме што ће сама или у друштву са другима организовати путовања, изложбе, конгресе, и т. д. Најважнија су пак она која удружују снаге рада и капитала за произвођење и размену богастава, као што су акционарска друштва и кооперативе. Али свуда је начело напредовања исто. Сваки успех даје једну нову идеју; свака поправка изазива једну нову потребу.

Тако се јединствено помаже лично развијање појединаца заједничким средствима. У место да убија индивидуалност, удружење јој даје оруђа каквим никад не би располагао сам појединац.

Нека се индивидуалисти не боје за своју самосталност! Нису најоргиналнији они који су прочитали само једну књигу. Нису најразвијенији они који живе само за себе и виде само себе.

Сасвим је природно да свако тражи да се удружује са оним људима који највише одговарају његовим погледима и са којима има највише заједничких тежња. Из тога излази да се кроз организације културног и економског типа израђују праве идејне заједнице, али не више на бази страсти већ на позитивном програму стваралачке делатности.

Удружујући се, човек се не лишава ничега а добија све: – учи се да оцењује себе и да поштује друге; – даје својим способностима и смеровима више маха; – користи се искуством и сарадњом других.

ОРГАНИЗОВАЊЕ ПРОИЗВОДЊЕ

ПРОИЗВОДИТИ ВИШЕ

После ратне кризе која је, више од четири године, – у нашој земљи више од шест година, – исцрпљивала резерве створеног богатства, нарочито се јасно види колико је модерна цивилизација сиромашна. Судајући по сјају излога у великоварошким радњама или по раскоши хаљина и накита које видимо на улици, могло би се претпоставити да материјалних блага има довољно, ако не сувише, и да на свету не би било незадовољство да богатства нису неједнако распоређена, те има с једне стране одвећ богатих а с друге одвећ сиромашних људи.

За време ратне катастрофе осетило се да постоји стваран дефицит, да човечанство троши више него што ствара, и да је светска економија, ако би се дуго продужило у истом правцу, у знаку сигурног банкротства. Једино што се могло тада чинити, – имајући као најпречу дужност вођење рата свим снагама, – било је штедња. Јести мање хлеба, и најгорег квалитета, узимати мање меса, трошити мање гаса и пушити минималан број цигарета, штедети у храни, у оделу, у светлости, у нужним и луксузним предметима, – то је била лозинка, у исто време кад се на бојним пољима и у позадини немилице расипала највећа богатства, почевши од људских живота.

Зар то није био онда једини начин да се изиђе из трагичне ситуације која се појављивала на хоризонту? Производило се пре свега за рат; зато се морало живети скучено. Људи су из тога искуства извукли закључак да наше потребе стварно нису тако велике, и да се човек у нужди може задовољити с малим.

Зашто се иста пракса штедње и стезања не би продужила и после рата? На свима странама појављују се још и данас фаланге проповедника скромног живота и штедње. Додаје се, до душе, да треба исто тако производити, али је прва дужност ограничити своје потребе. Оба ова предлога наилазе на отпор како код радника, тако код независних произвођача, занатлија и трговаца. Не само што нико неће да се лишава потребних богатстава, већ сви хоће да што више уживају. За то ће дати средства рад, трчање, више или мање чисти „послови“, сумњиве везе са моментаним господарима земље. Све је допуштено у циљу освајања што већег материјалног благостања.

Ма како изгледала апсурдна после толиких оргија смрти, та тежња наших савременика потпуно је разумљива. Они хоће лепо да живе, јер су се доста намучили. Они желе да се рашире и да осветле своје ноћи, јер су се одвише стешњавали и крили по подрумима и рововима. Није необјашњива ни њихова одвратност према лаганом стицању, поступном богаћењу по начелу „зрно по зрно – погача“. У рату се видело како људи могу брзо да се обогате. Затим, енергије су ту

утулиле, идеали погасили, поштење у пословима ишчилело. Ко има уши нека чује: „ко умије томе двије“... Ко има уши нека чује: „ко умије томе двије“...

На томе коњу се, наравно, не може дуго јахати. Кајмак је скинут са свих послова. Није више лако бити ни непоштен, ни корумпиран. Постало је јасно да не можемо сви бити ни афераши, ни владини људи, ни безобзирни спекуланти. Увидело се да, ако штедња није могућна после толиких оскудица, ни лакомислено заснована предузећа не могу терати далеко. Не може се штедети, јер сви хоће да „живе свој остатак живота“. Против те жеље се не може имати ништа. Али то је само жеља ако не дође нешто друго.

Ваља производити више, – то је једини извор из кога се општа људска жеђ за уживањем може задовољити. Ако је бесмислено борити се против те сасвим разумљиве чежње свих друштвених слојева, још је глупље мислити да се вечито може вадити из истог цака, нарочито кад се зна да су га ратна ђулад изрешетала. Није довољно данас куповати, препродавати и опет препродавати. Трговина врло мало увећава суму људских богатстава. Треба производити, стварати нове вредности, оплемењавати сировине, искоришћавати мртве снаге, стављати у покрет све способности, механичке и људске. Само тако се могу задовољити све веће потребе све ширег круга људи.

РАДИТИ ЗА 95% ПУБЛИКЕ

„Питајте сто људи како желе да им се изради једна ствар која им је потребна. Осамдесет њих неће знати шта да вам одговоре, и ослониће се на вас. Других петнаест сматраће да морају рећи нешто, и то нешто неће бити увек паметно. Последњи пет ће једино имати извесне жеље и даће за те жеље добре разлоге.

„Бирајте између ових осамдесет људи од сто који не знају шта више воле и то признају, и оних који такође не знају али не признају, или 15 од сто, видећете да клијентела за један производ израђен на серије броји 95 од сто“.

Ко то говори?

То пише велики амерички индустријалац, највећи произвођач аутомобила и земљорадничких трактора и један од најбогатијих на свету, Хенри Форд, чије успомене су угледале света и на нашем језику. (*Мој живот и рад*, Београд, С. Б. Цвијановић, два издања, 1924, 1925.)

Ако умемо пронаћи, учи нас славни проналазач аутомобила, артикал који ће најпотпуније задовољити најшире масе потрошача, ону огромну већину од 95% муштерија, наша пијаца ће бити незајажљива, и никад је нећемо потпуно задовољити. Треба производити оно што „једе“ широка публика. Добар занатлија, индустријалац, трговац се распознаје по томе што уме пронаћи врсту робе која доноси највећу добит.

Дуго се мислило да највећу добит доносе производи скупии по себи, предмети луксуза, ствари непотребне, сувишне. Златари, сајције, срмари сматрали су се за најбогатије међу привредницима. Данас је јасно, међутим, – нарочито после светског рата, – да најбоље стоје они који својим производима подмирују наше најнасушније потребе.

Чудним обртом ствари, дошло је време да се обичан физички рад плаћа много боље него највише духовно стварање, и да глупаци материјално стоје боље него многи интелектуалци и произвођачи културних вредности. То долази отуда што су радникове и сељачове услуге нужне свима људима, од најгрубљих до најфинијих, док интелектуалци раде за једну малобројну елиту.

Али како се питање поставља за занатлије? Могу ли они производити за 95 од сто публике? Не сачињавају ли у нашој земљи, већину, читавих 80–85 од сто, сами сељаци? Шта занат може пружити тој већини становништва земље? Једном речи, могу ли занати радити за сељаке?

Тако поставити питање значи решити га. Јест, занат, ако хоће да не пропадне, да не изумре, да се не исуши од малокрвности мора производити за оно непрегледно и једва отворено тржиште што се зове село. Наш сељак је тек прогледао на светлости културнога живота, он је гладан и жедан свега: тек да једе хлеба, да носи ципеле и чакшире, да навлачи капу, да спава у кревету, да седи на столицу и за столом, да станује у зиданој кући, да чита, да путује, да се забавља...

Село је рудник из кога тек има да се црпе, и то најразноврснијих богастава. То је резервоар на коме се имамо хранити сви колико год нас је, и у свима струкама, почевши од опанчара па до књижевника, израђивача и продаваца крагни и машини и бербера што чисте и лепшају главе. Само ваља мислити о потребама сељака, испитивати начине да се оне задовоље и пружити им добре, јевтине и погодне производе.

Није лака ствар придобити сељака за варошке производе. Они имају своје навике, и тешко се прилагођавају „господском“ начину живота. Међутим, они томе теже, вољно и нехотице, силом самог друштвеног развитка, гоњени модом, примером других и поврх свега неодољивом жељом да добију више задовољства, лакши живот, лепшу средину.

Ту тежњу напред и навише, која се осећа у свима народним слојевима, не може нико и ништа зауставити. Њу, напротив, ваља искористити, за највеће добро самих сељака и за опстанак и напредак наших заната. „Треба проводити, каже нам Форд, дане и ноћи, кроз читаве године, у тражењу најпре врсте робе која ће се највише допасти публици, а затим најбољег начина да се та роба производи“.

Његов пример је у толико поучнији, што је он, марљиво тражећи у та два правца, успео да од аутомобила, који се сматрао пре њега као оличење луксуза, начини предмет широке народне потрошње. Кад у Америци, благодаревши Фордовом систему, сваки осми а негде и сваки пети човек може имати свој аутомобил, зашто код нас сељаци не би могли постати потрошачима бар занатских производа?

РАД УПРОСТИТИ И РАЦИОНАЛИЗОВАТИ

Шта би рекао један искусан земљорадник, снажан сељак чији потез руке обара читаво сноплје, кад би му један „господин“, блед и мршав, слаба гласа и стидљива погледа пришао и ословио га овако:

– Ти, пријатељу, не знаш свој посао. Гледам те како ореш, како копаш, како размахујеш косом и српом, и питам се да ли радиш гимнастику или свршаваш један посао. Ако развијаш мишиће, добро чиниш, јер у гимнастици се не тражи да покрет

нешто донесе. Али ако мислиш да радиш, онда ти је рачун погрешан. Много снаге расипаш, умараш се и исцрпљујеш несразмерно више него што сам посао изискује.

– Нећу, ваљда, од господе учити како се срп држи и како се косом маше, одговориће сељак.

Тада ће му млади инжењер агрономије испричати ову причу:

На једном великом вашару у Америци, једна фабрика писаћих машина довела је у свој дућан најбољу дактилографкињу или девојку што ради на машини за писање, и она је радила пред зачуђеним очима публике. Искуцавала је 2000 слова за 10 минута, што се сматрало као право чудо. Њу је неко време пажљиво посматрао један инжењер вичан механичким пословима, и после дужег праћења њених руку и прстију, обрати се девојци и рече:

– Опростите госпођице, али ви не познајете свој занат!

Неограничени гнев захвати младу девојку и руменилом стида и љутње обасипаше се њени образи.

– Нећете ме тек ви научити занату, дрски господине!

Инжењер се не даде збунити, већ приђе машини за писање и показа девојци како се може употребити још један прст и како се могу избећи неки непотребни покрети. Кад је научила да ради по новом начину, писачица је откуцавала не више 2000 слова већ 2500... Доцније је дотерала до 2800 удара.

Станимо за часак да радимо неки посао, и раставимо на делове наше покрете. Покушајмо да неке покрете избацимо, наместимо алат што боље можемо у руци, најзад заменимо ручни рад машином, или каквом инсталацијом, и видећемо да се са мање труда и умора може постићи већи резултат. Сељак не само што ретко замењује своју радну снагу моторном, већ и не помишља да би његов посао могао бити лакши.

Једна Американка која је недавно пропутовала нашом земљом рекла ми је да као најдубљи утисак из наше средине износи страховиту муку људи при ношењу терета.

„Код вас, каже она, људска леђа носе и људске руке вуку ужасно тешке ствари. Уз то, идете пешице небројено километара. Зар вас није жао снаге, времена, памети и новаца које на тај начин немилице расипате?“

Сељак не рачуна време и снагу. Он броји само новац. Ако јаје може продати у варош за динар, он га неће у селу дати за четири и по гроша, а заборавља да ће опанака подерати за много више. За њега је изгубљено само оно што потроши у готовом: радна снага, мисли он, не стаје ништа, а месо од човека се не једе... Кад би, пак, један индустријалац обрађивао своје сировине истим начином, на који се данас ради земља, он би врло брзо банкротирао.

Па ипак, од земљорадње живи највећи број наших суграђана. То се може објаснити бедним животом који воде сељаци, неуморним радом, претераном штедњом. Кад би земљорадник „пустио руку“ и трошио као варошанин, он би убрзо пропао. Али варошанин не пропада поглавито зато што уме боље да ради, што располаже већим бројем комбинација, лаћа се више послова у исто време, штеди напред, економише са куповином, уме да пропада. Осим тога, у градским пословима нема оног ризика рђаве године, поплаве, града итд. који дави земљорадњу.

Организовати земљорадњу значи у првом реду избећи све слабе стране тога занимања у упоређењу са индустријом. Организовати значи, затим, пронаћи најбољи начин да се земља обрађује, унесећи у употребу научне проналаске, не само у механици већ и у људском телесном раду.

Ми овде не можемо улазити у појединости организације рада, али ће нема бити допуштено да како самим земљорадницима, тако њиховим помагачима, агрономима, економима, шумарима, учитељима, свештеницима, скренемо пажњу на напоре који се чине у модерном свету у правцу паметнијег искоришћавања људске радне снаге. Они ће већ умети пронаћи мале реформе које се могу увести у свако сељачко газдинство, које не стају много новаца и не захтевају нарочиту стручну спрему. Чак верујемо да би сами отреситији сељаци, кад би се загледали у свој посао, умели наћи пуно појединости које се могу изменити.

Нужно је, најзад, да се сељачко газдинство једном схвати као једно *предузеће за производњу*, а не као средство за исхрану чланова једне породице. За сада наш сељак производи скоро искључиво за личну и породичну потрошњу, и износи на пијацу само један незнатни део свога берићета: 10–15%. Замислите једнога хлебара који би месио само за своју породицу! Или сетите се животиња које целог дана тумарају само да се исхране. Модеран човек ради мало за себе а највише за друге, и сви други раде за њега. У томе је цивилизација. Тако се долази до високе материјалне и духовне културе.

Да би више продавао, сељак мора више производити. А да би више производио, сељак се мора ослободити заблуде да му сопствено породично газдинство мора дати све врсте животних намирница: жито и кукуруз за укућане, пићу за стоку, маст и месо, млеко и сир, вино и ракију, чак вуну и конопљу. Било је време кад је сељак производио у кући све осим соли и гвожђа. То је прошло, и сеоско газдинство ће се морати све више специјализовати у појединим гранама земљорадње и сточарства, тражећи од других, у вароши или на селу, да га снабду осталим потребним производима.

Организовати значи, дакле, и то: усавршити се у једном или у неколико облика производње а за остатак се обратити онима који су у својој грани постигли највећи успех. Ови последњи производе јевтиније, па јевтиније могу и продати. Разуме се да специјализација у земљораду и сточарству не може ићи тако далеко као у индустрији, али се зацело више неће на дому правити свеће, шити одело, кувати сапун итд. Таква пракса је одвећ скупа да би се и даље продужавала. Сељак мора све више радити са новцем. А то ће бити једино ако увећа своју производну моћ.

Земљорадничке задруге су изврсно средство за организацију људског рада на селу. Оне могу спрематити људе који ће изучавати земљорадничку производњу и проналазити *најбољи и најлакши начин рада*. Оне ће донети на село велики број *машина* и увести *модерне инсталације* (канале, водоспроводи, пећи, басене, леденице итд.). Оне могу научити сељака да штеди своју *радну снагу и време* и увести у сељачку производњу начела паметног рада. Оне најзад треба да од сељачког газдинства направе једно организовано индустриско предузеће које ће радити за пијацу и учинити од сељака једну потрошачку снагу првога реда.

У томе је *организација рада и производње у земљорадњи*. Оно што је у варошкој индустрији учинио приватни капитал, уз страховито расипање људских

снага и кроз свирепу и истребљачку конкуренцију, то земљорадничке задруге могу учинити својим стваралачким радом који нема других жртава осим непотребних паразита: зеленаша и многобројних препродаваца.

****ФОТО****

НОВА СЛАВЉА

ПРАЗНИК РАДА

„Има један дан у години, казао је Виктор Иго, кад надничар, обичан најамник, човек што носи терете, човек што ломи камен украј пута, суди народним посланицима, сенаторима, министрима, председнику Републике. Има један дан у години када најслабији осећа у себи величину народне суверености“. – У мисли великога песника, сваки човек је постајао судијом по позиву ћудљивог личног расположења, и његово дизање до свести о својој моћи било је посве анархично. Установа прво-мајске прославе има за циљ да то расположење учини колективним и да ту свест дисциплинује. Радници и сви они који имају да изразе своје незадовољство, своје захтеве и своју наду у бољу будућност изабрали су Први Мај за дан сложног протеста и узајамног сокољења и за празник стваралачког рада.

Први Мај је велики Празник Рада, слава свих радника на свету. Људи разних вера, народности, раса, којима је заједничка само судбина да раде као најамници и да живе искључиво од својих руку, тога дана узимају причешће истих мисли, истих осећања, једног заједничког идеала. У свима земљама где има индустрије, радници у већој или мањој мери напуштају свој свакодневни посао и цео дан посвећују било манифестацијама, било предавањима, било простим излетима у пољу са друговима и породицама.

Рад, који на својим плећима носи цело друштвено биће, тога дана се одмара, и тако показује колико је моћан, управо колико је нужен за опстанак цивилизације. Овај начин демонстрирања моћи – скрштавањем руку – могао је изгледати необичан, јер се корисност и ваљаност нечега обично показује на самом делу а не на одсуству дела. Али радници су све до пред крај прошлога века толико били запостављени, толико им се одрицала свака улога у људском друштву, да су морали прибећи овом средству. Разним теоријама о превасходности капитала над радом и мозга над рукама морали су одговорити једном у ствари негативном мером.

У првим годинама које су дошле после Конгреса Радничке Интернационале у Паризу (1889) – где је одлучена прослава Првог Маја у том борбеном циљу –

мајски празник је често био запечаћен крвљу. Окупљене у снажне фаланге, одушевљене својим бројем, распињане својом сопственом снагом, радничке масе, иначе лишене светлости и јаких сензација, кидисавале су на најмањи отпор полиције. А ова опет, лишена сваке психолошке моћи и помамна на неред, у место да организује радничке манифестације, као што чини са другима, насилно их је спречавала и претварала их у хајке на дивље звери. Тако се Празник Рада и Мира обележава у историји као дан револта, гнева и изазивања, пре него што постане слава обновљене природе, нових идеала и универсалне слоге.

Међутим, од кад је синдикални покрет освојио за раднике боље услове рада и живота, политичка права и социални углед су све више распростирани на широке масе. Први Мај, – најпре дан борбе, – претварао се мало по мало у дан празновања и радости. А у Совјетској Русији, где су радници, у теорији бар, остварили цео свој програм, Први мај престаје бити дан обуставе рада, и празнује се баш на тај начин што ће сваки радник произвести што више може.

По својој првобитној намени већ Први Мај има више позитиван него негативан карактер. Тога дана, радници траже пре свега осмочасовни рад и опште право гласа, и прокламују на очигледан начин своју класну солидарност. Једног истог дана, радници свих земаља, сложном обуставом рада, показују себи и другима свој број, своју једнодушност и своју прворедну улогу у производњи. Много нас је, кажу они, сложни смо, нужни смо за живот друштва и цивилизације, и то чине у једном свечаном расположењу. Овај чисто афирмативни карактер мајске прославе све ће се више истицати, у колико радници добијају угледније место у држави и у колико се њихови захтеви сматрају оправданијим.

*

* *

Могло би се мислити да ће Први Мај остати вечито празник индустриског пролетаријата. Али у последње време се обраћа пажња не само на најамнике запослене у индустрији, већ исто тако и на раднике у занатима и земљорадњи, у трговини и државној служби. Једна модерна *радничка партија* или Партија Рада мора да отвори врата свима онима који у главном живе од најамнице па и свима који живе од свога личног рада. Мали поседници у вароши и на селу нису мање радници него индустријски пролетери, и њима се не може одузети право да Први Мај славе као свој празник.

Ово схватање се нарочито намеће у нашој земљи, где је мало фабричких радника, а где је прави *радни народ* врло многобројан. На жалост, код нас не само што сав тај интересантни свет није окупљен у једну велику, снажну и напредну *Партију Рада*, већ и сами индустријски радници нису још организовани, сложни и способни за поправљање својих животних услова. Услед политичких пертурбација, од којих највише страдају они којима су револуционарни покрети имали у првом реду користити, синдикати су код нас растурени, радничка партија управо не постоји, кооперативе су врло слабе. Радници су, остављени својој изолованој немоћи, изложени свима насиљима једнога режима што безобзирно одбацује и експлоатише све који му се не стављају у безусловну службу.

Радници, које више стварно не штити ни један позитиван закон; *занатлије и ситни трговци* чији послови страдају од трајне неизвесности у којој земљу држи један режим који народну привреду схвата као богаћење неколико вештих и

безобзирних паразита; *сељаци* чија радиност ничим није заштићена и помогнута, – сви ситни људи на којима почива ова земља, – морају наћи један терен споразума, за одбрану својих интереса и за оздрављење нашег економског живота. Први Мај је њихова заједничка слава, јер је то празник свих произвођача, а нарочито оних чији рад још није добио ни пуну награду ни пуно социално признање.

*

* *

Први Мај има тежњу да постане дан унутрашњег живота читавог једног реда људи: дан васпитања, другарске љубави, душевног прибирања, дан молитве за поклонице религије рада. У историји човечанства, празници су играли важну улогу, можда поглавито због тога што су простим људима давали прилике да једног истог дана не само сконцентришу своје властите мисли већ и да живе друштвеније. Народ воли светковине, прво зато што су то дани одмора, а после због тога интензивнијег личног и социалног живота. Зато се и Први Мај, ма да тако скорашњег датума, већ дубоко усадио у срца свега радног света, нарочито у земљама где се његов благотворни утицај несметано могао развијати.

У Америци, у Енглеској, у Француској, у Немачкој, Први Мај је на путу да постане општи народни празник. У Русији, то је сада највећи народни празник, ма да се неких година слави не обуставом рада, већ што већом утакмицом у производњи. У свима земљама, леп мајски дан уноси свежину и радост у све душе, и људска симпатија захвата све умове. Заједничка воља толиких радних маса и јединствени начин да се та воља изрази, неодољиво намећу мисао о оправданости њихових захтева. Постаје јасно да су радници један фактор са којим се мора рачунати. Идеје се лагано преображавају, зри појам о универсалном карактеру производње и о узајамној зависности људи, рађа се снажно осећање друштвене солидарности. Тако се изван радничких редова ствара расположење слично оном које надима груди „несрећних на свету“.

Покушало се да место Првог Маја дође као радничка слава који други празник. Неки наши послодавци тражили су од својих радника да светкују Ђурђев дан а не туђински први мај. У Италији, Мусолини је наредио да се од сада место радничког међународног празника слави, 21 априла, оснивање Рима. Та мера би по себи била невинна, да влада не сматра као злочин обуставу рада првога маја и да сви радници који не дођу на посао неће бити отпуштени. Овога пута у Италији насиље може све учинити, али ће ипак бити немоћно да у душама радника осећање солидарности са њиховим друговима у свету замени успоменом на оснивање града Рима, 753 године пре Христа!

Добијајући овај шири карактер који му се све више даје у целом свету, постајају од дана класног револта Празником Рада свих културних људи, Први Мај, нема сумње, губи од своје револуционарне вредности. Ако се и не изједначи са неколико великих празника у години, Први Мај неће више никоме бости очи. Он ће своју снагу и своју лепоту црпсти из неизмерне величине стваралачког људског рада, али ће баш због универсалности своје престати да буде празник једне класе. Ова еволуција може бити непријатна неким једностраним духовима, али она је сасвим природна и изгледа нужна. Сви празници, као и остале друштвене установе, потчињени су закону генерализације или умирења: или иду на то да изгубе сваки

значај, и падну у потпун заборав, или пак непрестано расту по важности, и шире се у своје сјају.

Шта ће бити у будућности са Празником Рада? Судимо ли по све већем угледу који производња и економска делатност у опште, а ручни рад посебице, освајају у модерном друштву, можемо закључити да ће Први Мај надвисити многи верски празник. Данас се опажа тежња да се место црквених празника славе све више дани рођења или смрти великих људи, датуми значајних проналазака, дела и догађаја, јер се на тај начин славе идеје које су нам најближе. Није могућно да један дан у години не буде посвећен општем слављењу *Рада* као најплеменитијем манифестације нашег личног и друштвеног живота. Сви су изгледи да ће тај дан пасти баш у време кад се цела природа спрема на нова стварања, и да ће то бити почетак онога месеца што носи име богиње Маје, кћери Атласа који на својим плећима држи Земљу и матере Меркура, заштитника радиности.

СЛАВА РАДА

У војвођанским селима где има становника двеју вера, православне и католичке, постоји дирљив обичај. Кад је празник православан, звоне звона и на католичкој цркви, и обрнуто, кад празникују католици и други се труде да имају свечан изглед. Ми знамо да радне масе немају ничега благотворног да очекују од верских обичаја из старине. Оне морају да стварају своје нове обичаје, навике и начела. Али ипак истичемо ово узајамно поштовање, јер је оно знак верске трпељивости, која ће сутра довести до националне трпељивости, и бити полазна тачка за солидарност раднога народа села и града.

Први Мај је празник радничке класе.

Било би логично да то буде у правом смислу те речи Празник Рада, т. ј. свих оних који раде својим рукама и својим умом и од тога рада живе. Али то још није случај. Варошки радници су први створили своју идеологију, свој речник и симболику. Они су – у своје младеначком полету – прогласили ствар Рада за своју ствар, и обрнуто: своје интересе обележили су као интересе свих који раде. Први Мај је изабран за празник међународне радничке солидарности. Празник Рада је слављен обично демонстративним напуштањем посла. У новој Русији, Први Мај је слављен друкчије: радом, утркивањем у производњи. Најзад, појављује се тежња да тај дан постане празником свих који раде, у првом реду радника и сељака.

Свет мења свој лик.

Он непрестано тражи путеве не само своје борбе, већ и свога празновања. И то је добро, и природно. Ма шта се мислило о људима, Рад је једна сразмерно нова навика човекова. Од скоро људи раде. Мало векова броји њихова стварачка делатност. Танка је кора њихове цивилизације. Мали је број радних часова у дану, још мањи број радних дана у години. Рад је мален и нејак, а јуче је био мањи и слабији. Стално расте он и буја, захвата све веће место под сунцем и тражи све већа права.

Увећава се војска Рада.

У доба најјасније цивилизације људске – у старој Грчкој – срамота је била радити и живети од свога рада. Много је векова требало да прође па да рад постане част и понос. И још векова треба да мине, јер се и данас људи стиде рада, нарочито телеснога. И данас је идеал већине да не мора радити својим рукама. То је можда добро, јер ће из те тежње човекове изићи победоносна техника, робинџа људске мисли и воље. Али ми ипак славимо оне који раде – који рукама својим раде –, јер поштујемо њихов напор. Ми хоћемо технику, и машине, и хемију и електрику, али не као средство да се данашњи радници баце на улицу и у глад, већ као оруђе њиховога ослобођења и одуховљења. И ми дочаравамо Аристотелов сан: да се чун креће сам између запетих конаца основе, али зато само, да би радник поред разбоја, или далеко од њега, читао књигу или уживао у лепоти. Такво схватање продире. И већи је данас него икад у историји број људи који раде и поносе се тиме. Тај број може и мора бити још већи. Војска Рада се још мора умножити.

Достојанство Рада се шири.

Шири се и на оне црне, каљаве погурене и изгубљене, небројене мученике, на оне којима историја никако није признавала право грађанства, које је назвала *сељацима*, то значи људима споља, изван градова, изван цивилизације, изван света. Доста су били напољу, изван и испод свих, и лишени свега. Данас они улазе у цивилизацију, и то не као одбеглице, емигранти, уљези, не као робови побегли од зла господара, – не као бродоломници. Они се *инкорпишу у цивилизацију* – као радници у 19. веку – освајају је, привлаче је себи и улазе у њу као маса, као класа. То је новина нашега века.

Сељак се диже као такав, као целина.

Може се навијати, извијати и увијати колико се хоће. Може се дискутовати о томе је ли сељак класа или професија, или сталеж. То је споредно. То је забава теоретичара. Испред свега стоји чињеница: Човек изван цивилизације – сељак – хоће да буде у њој. Хоће он да се његов рад призна као најтежи а по достојанству раван умном и другом телесном раду. У тој својој тежњи, сељак наилази на сметње, на противнике и крвнике. Сметње су велике. Противници су многобројни, крвници су немилосрдни. Презирали су га. Сад га се боје. Боје га се сви свештеници, слуге и поклоници Капитала. Капитал данас влада као цар самодржац, и његова је свита одабрана и војска многобројна. Према њему је безоружани и несложни Рад. Ко то не види, слеп је. Ко те не признаје, луд је. Зато Сељак, који је мудар, мора тражити савезника у борби против Капитала. Први му је савезник Радник, најприроднији и најсигурнији.

Први Мај раднички празник. – Нека звоне звона и на сељачкој цркви!

Јован и Ханс немају исту веру, али се боје истога Бога. Сељак и Радник се разликују и по уму и по друму, али им је заједнички непријатељ – Капитал, и заједнички Бог – Рад. Нека, дакле, и један и други буду радосни на првомајски дан. Радник ће скрстити руке, – тако он данас објављује своју снагу. Сељак нека буде оран и весео и нека преко тица небесних пошаље свој поздрав браћи радницима у вароши. Раднице и Сељанке нека се заките црвеним и зеленим цвећем, јер су црвено и зелено боје које се дивно допуњују.

МАЈСКИ ЗАВЕТ

Крајње је време да наш болно раздробљени раднички покрет поново нађе своју хармонију, и да се оспособи за улогу која је у модерним друштвима намењена економским и политичким организацијама радничке класе; за улогу амалгамисања и дисциплиновања друштвеног живота. Први корак на томе путу могао је да учини баш синдикални покрет, како због свога класног и одбранбеног карактера, тако због одсуства замршених теорија о акцији и тактици које збуњују и паралишу идеолошке и политичке организације.

Синдикати су насушна потреба раднога света, и то бројни, богати и солидарни синдикати. Они изводе свакидашње напоре који им показују нужност свестране сарадње и свесне међусобне толеранције. Док политички покрети траже своју снагу у очајању, мржњи и рушилачким инстинктима маса, синдикална акција црпе своју из свести о заједничким интересима. Док партије живе од страсти, економске организације почивају на разуму.

Синдикално јединство је нужно пре свега самим *радницима*. Прилике под којима они живе очајне су. Тренутно побољшање животних услова, настало у првим месецима после рата, када је наш привредни живот био у пуном полету, одавно је већ празан сан. Наднице су страховито пале. Нове масе радника и радница изишле су из своје учмале примитивности и почеле су надирати у варош где конкуришу квалификованој радној снази. У нашим крајевима данас се ради за 8,7 и 6 динара дневно. Сељачка и женска радна снага добија се буд за што, нарочито у Маћедонији и у Босни. Свака законска социална заштита изгубила се потпуно, и служи само као изговор за безобзирну социалну реакцију. Ми присуствујемо једном ужасном лицитирању на ниже: ко ће радити јефттиније и под горим условима. То је зацело рђав услов за стварање једног јаког синдикалног покрета, али је бар опомена за радничке организације које већ постоје да своје снаге не цепају већ да солидарном борбом одржавају бар оне тековине које још није уништио неувидљивим егоизам послодаваца.

Нашем пословном свету то изгледа непојамно, али је синдикално јединство радника потребно баш за развој самог *нашег капитализма*. Кад не би била паразитска, кад не би живела на рачун државног буџета, кад би хтела „чепкати земљу“, по савету који јој даје Форд, наша млада индустрија би услове за своје напредовање тражила у проширавању круга потрошача и у смањењу трошкова производње а не у поткрадању радничке наднице. Треба једанпут да буде јасно да је први елемент модерне индустријске производње: радник здрав и способан, расположен за усавршавање свога посла и за своје лично уздизање. Прошло је двеста година од доба када се у Енглеској мислило да је гладан радник вреднији од ситог и да је беда највећи потстрекач у производњи. Данас, напротив, индустрија се заснива на задовољним и просвећеним радницима, које веже професионална савест и креће понос доброга и чистог послa. Синдикалне организације су најбољи центри професионалног одабирања и моралне контроле радника. У интересу је самих послодаваца да опште са једним озбиљним синдикалним телом које одговара за квалитет радне снаге, а не са појединцима који се регрутују из редова недисциплинованих гладница и лумпенпролетаријата. Паметни индустријалци то

врло добро знају, и они ће се радовати стварању јединственог синдикалног покрета који ће подићи морални и професионални ниво радне снаге.

Читава наша земља имала би користи од једног сложеног и напредног радничког покрета. То би био једини организовани елемент кохезије између разних делова југословенске земље, средство нашег друштвеног и народног јединства. Колико су очајно немоћне политичке формуле и полициске мере да га остваре, толико би спасоносна и ефикасна била сарадња најбољег дела нашег радног народа, баш у смислу државног јединства. Варају се они који мисле да има неког другог начина за зближавање људи осим њихових послова и интереса. Све друго долази после и само по себи. Синдикални покрет би, осим тога, био у овој земљи један елемент извршне социјалне дисциплине, оне дисциплине која нам највише недостаје, а без које нема ни правог економског напретка ни праве културе.

У своје властитој интересу, за добро наше индустрије и целог привредног живота, на корист југословенске заједнице чији је он пионир, – синдикални покрет у овој земљи треба да буде јединствен, солидаран и вођен разумом. Универсални Празник Рада може бити први корак на путу радничког јединства. Мајски завет треба да веже воље најбољих међу произвођачима и да их удружи за изградњу лепше будућности.

ЗАДРУЖНИ ДАН

Сваке године, прве недеље јула месеца – ове године 3. јула – слави се у целом свету *дан задругарства*. Тога дана, чланови свих врста задруга – кооператива, и у варошима и у селима, истичу начела свога покрета, праве биланс досадашњег рада, и бацају поглед у будућност. Начела задругарства; биланс задружних успеха и неуспеха; будућност задружне идеје.

Основно начело: *међузависност* која веже све људе који раде и троше. Отуда, *солидарност* свих привредно запослених. Најзад, нужна *сарадња* људи који се баве истом граном послова. Највећи је број потрошача, јер сви троше. Зато су потрошачке задруге највише развијене, свуда у свету. Удружују се људи да би се снабдели потребама на извору, т. ј. код самих произвођача, да би избегли сваког посредника, нарочито посредника паразита. Тако задругарство постаје *борбено*, тако оно из одбране прелази у напад: борба са непродуктивним, некорисним посредницима, борба *против друштвених паразита*.

Није дакле оправдано што се замера задругарству да је оно млако и доброћудно, благо и безопасно. Схваћено како треба, задругарство је једна планска, свестрана и дубока борба против трговачког и финансиског капитализма. То значи против оне врсте капитала чија паразитска улога је очигледна. А самом својом борбом против некорисних посредника, који сами поскупљују робу или новац, задругарство истиче позитивни део свога програма. Оно признаје, слави Рад, и тражи његово првенство и његову владавину.

Набављачко-потрошачке, кредитне и продајне задруге су данас дакле ратне машине *против трговачког и финансиског паразитског капитала*. Прерађивачке и произвођачке задруге боре се против трећег облика капитала, *индустриског*. А све оне скупа иду на то да се народна економија, да се производња, размена и

потрошња добара, обавља без исисивачког посредовања капиталиста, јављали се они у виду индустријалаца, трговаца или банкара.

То је, дакле, читав један *нов систем*, нов начин да се уреди друштво, систем задружни, место индивидуалног, капиталистичког. Задруге нису никакве добронамерне, човекољубиве и безазлене установе. То су топови великога калибра против данашњег друштвенога уређења у коме влада хаос, неправда и исисавање. Задругари су нови људи, људи будућности, рушиоци данашњег, зидари новог строја.

Задружни Дан, слава задругарства, то је смотра задружних трупа. То је дан одмора и весеља, зацело, дан предаха за земљораднике у овим радним данима сунчаног лета. Али то је и дан *челичења за борбу*. Непријатељ је још увек врло јак, несразмерно јачи од нас. Задругарство је још нејако, малено, неборбено, зависно од режима и од капиталиста. Курјаци су међу овцама. Непријатељ има ухода у задружном логору. Задругарство још није стало на своје ноге.

Све ово треба мислити и рећи на Задружни Дан. Оно што је Први Мај за радничку класу, то је Дан Задругарства за кооперативе, за задруге, дан весеља, прибраности, наде и борбе за бољу будућност, то значи за социјалну правду.

****ФОТО****

ЗАКЉУЧАК

СОЦИЈАЛНО ВАСПИТАЊЕ

Да ли је данас време да се говори о васпитању народа, о ширењу знања, о дизању моралног ступња, о достојанству Човека? Зар није главније да се прави хлеб, да се граде куће, да се плаћају дугови? Ко ће мислити на дух кад је у питању тело?

Јест, садашњост је сурова, и пуна непосредних брига, и тирански јасна. Свакоме је оцртан пут, сваки дан има своју одређену садржину, свака ствар потсећа на потребе које ваља задовољити, одмах, без одлагања. Тешко је тражити и налазити идеал; дух мора да назадује и да кржља; виши живот човека се запоставља; губи се навика дивљења и љубави.

Па ипак, ипак. Остало је у нама од бившег човека. Ми хоћемо да живимо унутрашње и да се испољавамо, да зрачимо, да се дајемо: На изласку из рата ширити идеал трајног *мира*: после оскудице сваке врсте, откривати све *вредности* што већем броју људи; устати против духовног робовања, заблуде и незнања, тражити *истину*, и рећи је. – Такав је троструки циљ социјалног васпитања.

Трајан мир је безусловна потреба новог живота, прва брига нашег поколења, основна погодба културног развијања. Данас се цео свет ужасава рата, и већина људи пати од његових последица. Огорчење је свуда велико, и људи су спремни на сваку нагодбу која само избегава оружани сукоб. Али у исто време, на све стране се пале несрећне страсти, раздражује се озлојеђеност на суседа, искоришћује се успомена на вишегодишње муке, – све за шовинистичке прохтеве власника. Духови, су дакле, у пуном превирани. Данас се ствара идеологија садашњег и будућег поколења. Победиће она идеја која буде имала у народним слојевима енергичније проповеднике и јаче аргументе.

Радници на социалном васпитању народа хоће *мир*, мир по сваку цену, мир одмах. Њихови аргументи су: исцрпљеност народне снаге и народног богатства, воља народних маса да живе и раде у слободи, нужност мира за подизање свега што је разорено и за напредак човечанства. Против њих су шовинисти (заблуђени или продани), капиталисти и спекуланти који се хране ратом и скупоћом живота, милитаристи који не могу да дишу у демократији. Са њима су сви други слојеви народа, а нарочито радници у вароши и на селу. Тим непросвећеним произвођачима ваља прићи, показати им где је узрок данашњем општем злу, уверити их да им је рат само штетан, и створити од њих организовану војску, против рата и против милитаризма. Једино организоване и свесне радне масе, уједињење интересима и идеалом, могу остварити мир у свету, за слободно уживање свих добара која су створена и која се стварају њиховим плодним напорима.

Људима ваља *открити вредности* које већ постоје и могућности које обећавају још већу уштеду људске снаге. Није истина да сваки најбоље искоришћује богатства која су му приступачна. А има често око нас пуно неслућених блага, и није мала ствар показати нам шта се све може узети од живота. Кад осетимо да их не можемо имати, ми ћемо се старати да их освојимо. Прво ваља знати да она постоје.

У опште узев, народ не одбацује цивилизацију. И бесмислено би било одбацивати је. Привредне тековине векова, историско искуство духа, творевине наука и уметности, – то су блага која су ту да их примимо, искористимо, популаризујемо, увећамо. Народ треба да види Човека како кроз векове ствара своју слику, оцртава свој траг на лицу земље и чини сложеном негда тако једноставну егзистенцију људске врсте. Тај напор је благословен, јер је он мало по мало укротио суровост нашег инстинкта, ослобођавао човека од ниских прохтева, стварао људско достојанство, највишу међу вредностима.

Живот човеков је прва вредност, јер је резервоар енергије, миниатура историског стварања. Њега ваља подићи на висину светиње, чувати га и улепшати. Средства су за то: производи савремене цивилизације. Народу их ваља открити, приближити, и научити га да их искористи. Све то има да послужи величању Човека, помагању његове социалне воље, јачању његове вере у Човечанство и у самог себе. Тако ће сваки стећи појам о својој личној вредности и о вредности оних који га окружују. Бити Човек, – то је религија новог доба. Поштовати Човека у сваком људском бићу, – то је прва тачка у програму нове школе.

Данас се *Истина* пробија са страховитом муком. Светлост једва продире у мрачне кутове људских свести. Тако мало се зна о правом стању ствари, о току

појединих догађаја, савремених и прошлих, о тежњама и побудама разних друштвених покрета, да је одиста један од највећих задатака социалног васпитања да шири Истину: научну, философску, политичку, историску.

„Није нужно, рекао је Ренан, да сви учествују у раду на науци, али је нужно да сви имају удела у резултатима научнога рада“. Социално васпитање узима на себе да највише истине учини приступачним народним масама, јер је људима истина потребна као што им је потребан ваздух и светлост. Оно ће исто тако развијати код сваког грађанина лично осећање одговорности које је суштина демократије, како у националном тако и у интернационалном смислу, и добија израза у свима приликама личног и јавног живота. До сада су људи радили зато што су морали: социално васпитање им показује зашто раде и чини да та нужност постане слободна воља.

* *
*

Коме се обраћа пропаганда социалног васпитања? – Као сам идеал, и делатност мора бити друштвена. Сви слојеви су позвани да сарађују на развијању културе у једној земљи у којој све има да се диже, на целој ширини народнога тела. Начин живота сељака и варошанина, лични однос међу грађанима, висина духовног и моралног садржаја сваког појединца, каквоћа научног и уметничког стварања у земљи, – све су то питања од општег значаја и тичу се подједнако свих друштвених редова.

Али ми се не заносимо веровањем да је могућно радити са целим светом у једном смислу и да ће сви примити нашу истину са истом готовошћу. Свака идеја има своје приврженике и своје противнике, сваки културни напредак има нажалост још и данас, своје мученике и своје тиране. Ми смо спремни на акцију која је у исти мах и борба. Сукобићемо се са заблудама свих, са интересима мањине, са поквареношћу неваљалих.

Ми се обраћамо свима добрим вољама. Али знамо да ће наш рад и наше идеје наћи нарочито много присталица у извесним редовима нашега друштва: код *радника* у вароши и на селу, код *жена* скоро свих класа и код *омладине*.

Радничка класа је „најкрупније парче Устава“, и у будуће се сва питања морају решавати с обзиром на њене потребе. То је најактивнији део друштва, најкориснији и најважнији. *Некада се главна пажња обраћала на васпитање принца, будућега краља. Демократија има за први задатак да васпита произвођаче.* Само заслепљени експлоататори мисле да су за развијање индустрије нужни радници који су несвесни, деморалисани и незналице. Све је јасније да ће будућа економија потражити помоћ и сарадњу самих радника у управљању производње, све док радници сами не узму у своје руке власт и одговорност.

Животни услови радника постају повољнији разним реформама и скраћивањем радног времена. Али то је више услов него успех, више могућност него право добро. Болести, незнање и заблуђеност ће остати и даље ако се нове тековине не буду рационално искористиле. Несумњиво је да би туберкулоза мање сатирала раднике, њихове жене и њихову децу кад би они одвајали већи део наднице за стан, кад би се чешће купали, кад би мање пили... – Ето посла за раднике на социалном васпитању.

Данас се врло много и радо говори о једној скорој социалној револуцији. И хоће чак да нам се забрани да радимо на темељном васпитавању народних маса, на развијању социалног духа, на духовном ослобођавању радника. Ми нећемо улазити у ефикасност једног таквог преврата у овој или оној земљи у овом тренутку. Стварност је јача и правичнија од сваке формуле. Али хоћемо рећи да рад социалног васпитања не искључује револуционисање маса, већ да напротив иде на стварање једне широке елите која ће бити способна да разуме и руководи целу технику производње и продаје. И најодлучнији револуционари признају да није довољно створити одушевљење, и да је потребно дубоко познавање целог механизма рада, и да су нужне читаве легије људи дисциплинованих и способних. *Ex nihilo – nihil!*

Стварати присталице, то је један посао. Али није мање важно разоружавати непријатеље напретка. Ваља отети њиховом утицају произвођаче са села, удаљене од савремених идеја, од „културне атмосфере“. Они су нада свих назадних елемената, олово које свлачи културни ступањ једнога народа, жртве заблуда, незнања и неумења. Села могу бити страховита легла болести, зараза и пијанства, и са њиховом пропашћу цела друштвена зграда слаби у темељу. Социални васпитачи имају тамо много посла, и он је исто толико привлачан колико је судбоносан.

Још је привлачније и можда још судбоносије васпитање жена. Ж. Б. Леви каже да „васпитање људи треба почети васпитавањем жена“. Реч је разуме се о стварању грађанке, бар на Западу. Код нас се мора почети још дубље: ми имамо 21–25% писмених жена, једно на друго у свима областима Југославије. Нужан је дакле читав један наставни преокрет. Долази у обзир жена ван школе, жена у животу, у радионици, у породици, у државној служби, на улици.

Учинити да жене заволе један висок идеал, – то је изгледа, најважнији задатак социалног васпитања. Оно што је најопасније код жена то није њихово одушевљење за идеал супротан нашем (што је врло ретко), већ њихова равнодушност, успаваност њиховог духа, њихово презирање свих племенитих напора. А колико је данас нужна њена помоћ свима онима који се боре за трајан мир и за већу социалну и економску правду! Један сличан покрет, ма како очигледно корисна била његова делатност, не може имати успеха ако нема за себе свету ватру, гњев и одушевљење мајки, жена и сестара. Уз то, они су и саме потиштене и радо примају помоћ поштених напредних људи. Њима се ваља обраћати, и као „новој већини“, и као симпатичним сарадницима и најзад као васпитачицама нових поколења.

Жене треба да постану активни проповедници новог живота, снажног, здравог и чистог. Оне могу да стварају нове људе способне за иницијативу и за лични рад, готове да своју енергију доведу у сагласност са хармоничном акцијом људске заједнице. Од њих може да дође нашем друштву једна висока колективна свест која чини да се поштује други, да се бори против друштвених зала, да се тежи бољој будућности свију.

Поред жена ваља ићи деци, *омладини*, док је у школи и кад из ње изађе. Сви се надамо да ће се код нас као и свуда изменити школски закони. Том приликом треба посветити пажњу грађанском васпитању младежи: развијати код деце појам о

животу села, вароши и области, свест о широким људским заједницама, народима и државама. Али то није све. Главније је: уносити у школу, међу ученике и ученице, један нов дух, дух социалне правде, будити инстинкт солидарности са напредним светом, величати стваралачки рад; стварати потребу општења са производним члановима народа у смислу економске и културне сарадње.

Рекли би смо да је пропаганда код младежи плоднија но ма која друга, нарочито у једној земљи где родитељи знају врло мало и где дете добије врло брзо духовну надмоћност. Ако њега научимо бољем, чистијем и рационалнијем животу постигли смо двојак успех: и оно само и његови родитељи су са нама. Та пропаганда је и лакша. Деца су увек на окупу и предавач је сигуран да ће имати слушалаца. На њему је да буде занимљив. Он ће то бити ако донесе нових ствари, ако расправља питања из непосредног живота са вештим уплетањем практичних покушаја у земљи и на страни.

Не треба мислити да ће дело социалног васпитања деце бити остављено само учитељима и наставницима. Лекари, сликари, музичари и други стручњаци могу такође допринети културном развијању омладине. Преко њих ће у школу ући живот, пракса, стварност са свима лепотама и нужностима. Тај додир са животом се још више постиже упознавањем деце са начином производње у вароши и на селу, посетом радионица, завода, државних и приватних установа. Што више људи, што више ствари, што више искустава у најосетљивијим годинама живота, – ето шта треба дати!

*
* *

Ми замишљамо дакле један широк посао, свестран и радикалан, према томе критички, стварачки и борбен. Он би се ставио у службу разним организацијама радничким, женским и омладинским које већ постоје и вршио свима средствима модерне пропаганде: предавањима, књигама, чланцима, у новинама и часописима сваке врсте, нарочитим издањима; посећивањем разних јавних установа; оснивањем заједница за социално васпитање, блиским додиром са произвођачима, у кооперативама, у радионицама, на њивама.

Све би то имала да ради једна снажна фаланга интелектуалаца спремних да се обрате масама радног света, жена и младежи, да их храбре у њиховим напорима, да их васпитају, да их организују. Не би требало цепати снаге и оснивати стотине удружења са приближно истим циљем. Боље је тај рад унети у неку велику организацију, живу и слободну, у којој ће се сви чланови кретати, развијати и израђивати без ометања. Све ће спајати један идеал, а сваки ће радити по својој нарави, више или мање револуционарно.

Најзад, не одређујемо одмах границе наше делатности, и не дајимо јој непосредан циљ. Догађаји ће показати којом брзином треба ићи, и колико етапа треба спалити. Ми пак морамо бити готови на све, да нас ни једна нова ситуација не би изненадила. Будимо као лекари који увек и свуда знају шта имају да раде: у миру и у рату, на веселу и у пожару...

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ

	СТРАНА
УВОДНА РЕЧ	
ДРУШТВО БЕЗ КОМПАСА	
<i>Јевтини животи</i>	10
<i>Искидани живци</i>	14
<i>Без корена</i>	19
<i>Самсонова коса</i>	24
НОВА МЕРИЛА ВРЕДНОСТИ	
<i>Основно мерило: Рад</i>	29
<i>Култ Рада</i>	31
<i>Дисциплина</i>	35
<i>Друштвена правда и човечност</i>	41
НОВИ МЕТОДИ РАДА	
<i>Удруживање ради стварања</i>	45
<i>Организовање производње</i>	53
<i>Производити више</i>	53
<i>Радити за 95% публике</i>	55
<i>Рад упростити и рационализовати</i>	58
НОВА СЛАВЉА	
<i>Празник Рада</i>	63
<i>Слава Рада</i>	68
<i>Мајски Завет</i>	72
<i>Задружни Дан</i>	74
ЗАКЉУЧАК	
<i>Социално васпитање</i>	77